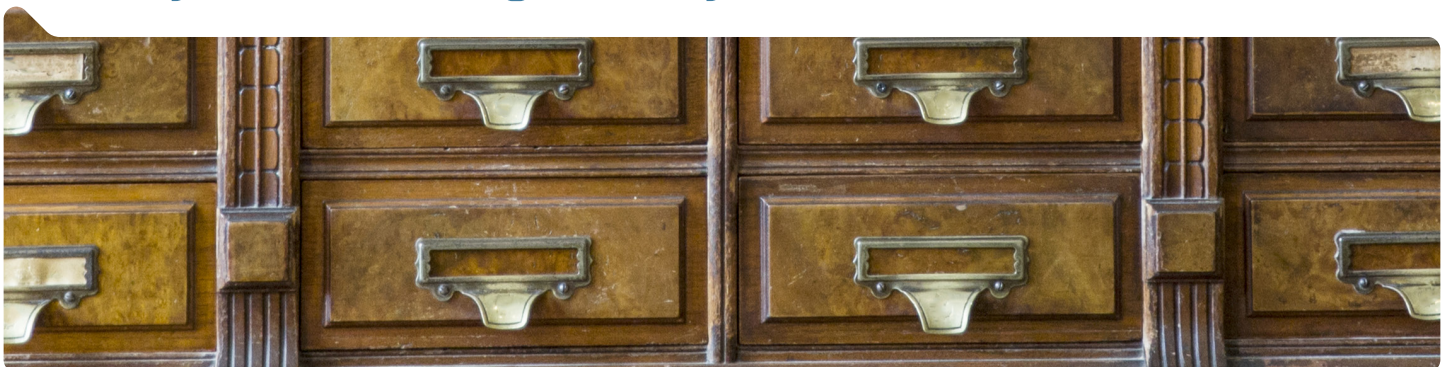

Pensioenfonds

Medewerkers Apotheken

Halfjaarverslag MVB juli - december 2022

pensioenfonds medewerkers apotheken

Inhoudsopgave

	02
1. MVB-ontwikkelingen H2 2022	04
2. Inleiding Verantwoord Beleggen	06
3. Uitsluitingsbeleid	09
5. Stembeleid & Corporate Governance	39
6. Bijlagen	47

1. MVB-ontwikkelingen H2 2022

In het afgelopen halfjaar heeft Pensioenfonds Medewerkers Apotheken (PMA) verschillende stappen gezet op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen. We hebben ons MVB-beleid verder aangescherpt. Dit beleid is te vinden op [de website van PMA](#).

Wij ontwikkelen een klimaatbeleid

Klimaatverandering is een belangrijk thema voor PMA. Daarom zijn we in 2022 van start gegaan met het ontwikkelen van een klimaatbeleid. Hiertoe hebben we in de eerste helft van het jaar 2 belangrijke stappen gezet: het opstellen van klimaatovertuigingen en het verkrijgen van inzicht in klimaatrisico's en -kansen.

In de tweede helft van 2022 zijn we gestart met een verkenning van mogelijke klimaatdoelstellingen voor onze beleggingsportefeuilles. In 2023 werken wij ons klimaatbeleid (verder) uit en starten wij met de implementatie van dit beleid. Op de agenda voor komend jaar staan onderwerpen als het uitsluiten van (bepaalde typen) fossiele brandstoffen, het formuleren van CO₂-reductiedoelstellingen, het monitoren van stranded assets risico's en het verder invulling geven aan doelinvesteringen gericht op het mitigeren van de gevolgen van klimaatverandering.

We passen een worst-in-class strategie toe in ons aandelenmandaat

PMA gelooft dat het meenemen van ESG-informatie in beleggingsbeslissingen kan leiden tot een beter risicorendementsprofiel van de beleggingsportefeuille. Daarom willen wij ondernemingen met een slechte ESG-score zoveel mogelijk weren uit onze portefeuilles.

In het eerste half jaar van 2022 zijn we het gesprek aangegaan met de vermogensbeheerders van onze bedrijfsobligatieportefeuilles over dit thema. De uitkomst van het gesprek is dat de vermogensbeheerders niet (langer) beleggen in de ondernemingen met de slechtste ESG-scores, o.b.v. de strategie en methodiek van deze beheerders.

In de tweede helft van dit jaar hebben we deze aanpak ook doorgevoerd voor ons aandelen wereld mandaat dat onder beheer is bij BlackRock. Op halfjaarlijkse basis instrueren wij BlackRock (via de uitsluitingslijst) om de ondernemingen met

de slechtste ESG-scores (B-CCC) uit te sluiten. Hierbij maken wij gebruik van de ESG-scores van MSCI.

We sluiten staatondernemingen uit die in handen zijn van landen op de uitsluitingslijst

In aanvulling op het landenbeleid dat PMA afgelopen jaar heeft vastgesteld, hebben wij besloten om ook staatondernemingen uit te sluiten, die voor meer dan 50% eigendom zijn van landen die worden uitgesloten door PMA. Hiermee willen wij de normatieve consistentie van het beleid borgen. De invloed die de overheid heeft op deze staatondernemingen is namelijk zo groot, dat het beleggen in deze ondernemingen belangrijke reputatierisico's met zich meebrengt. Tegelijkertijd erkennen we dat het 50%-eigendoms criterium niet waterdicht is. Staatondernemingen die een positieve bijdrage leveren aan milieu en maatschappij kunnen namelijk ook uitgesloten worden. En ondernemingen die betrokken zijn bij controversiële praktijken, waarin de staat een belang heeft van minder dan 50%, kunnen ook leiden tot verhoogd reputatierisico.

Vanaf H1 2023 worden staatondernemingen uitgesloten door PMA. De lijst met uitgesloten staatondernemingen wordt in het H1 2023 MVB-halfjaarverslag opgenomen.

We beleggen in groene staatsobligaties

In de tweede helft van 2022 hebben we binnen onze staatsobligatieportefeuille een minimumallocatie van 3% green bonds opgenomen. Dit zijn obligaties waarmee overheden kapitaal ophalen voor bijvoorbeeld het financieren van de energietransitie (klimaatmitigatie), of het versterken van dijken en andere infrastructuur, die helpen de gevolgen van de fysieke effecten van klimaatverandering het hoofd te bieden (klimaatadaptatie).

We nemen deel aan het Health Engagement Network (HEN)

In het tweede halfjaar van 2022 is PMA samen met andere institutionele beleggers het Health Engagement Network (HEN) gestart. Onder de vlag van het HEN gaat PMA de dialoog aan met ondernemingen op thema's gerelateerd aan gezondheidszorg. De missie van HEN is om een bijdrage te leveren aan een betere en betaalbare gezondheidszorg en preventie van gezondheidsproblemen. We geloven dat, door samen te werken met andere institutionele beleggers, we meer invloed uit kunnen oefenen op de ondernemingen waarin we beleggen. Daarnaast kunnen we via HEN onze invloed als actief aandeelhouder aanwenden op thema's die belangrijk zijn voor onze deelnemers en die aansluiten bij de identiteit van PMA.

We zijn flink gestegen in de VBDO benchmark

In de afgelopen twee jaar heeft PMA veel aandacht besteed aan het ontwikkelen en implementeren van een MVB-beleid. Dankzij deze inspanningen is PMA in 2022 15 plaatsen gestegen ten opzichte van vorig jaar in de benchmarkstudie van de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO). In 2022 eindigde het pensioenfonds als 32e van de 50 deelnemende Nederlandse pensioenfondsen. We werken ook in 2023 aan de doorontwikkeling van het MVB-beleid en hopen daarmee deze stijgende lijn vast te houden.

We voldoen aan Europese duurzaamheidswetgeving (SFDR & Taxonomieverordening)

Het voldoen aan Europese duurzaamheidswetgeving is komende jaren een belangrijk onderwerp voor PMA. We zijn compliant met de Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR), die in is gegaan per 10 maart 2021. Deze wetgeving vraagt om meer transparantie over duurzaamheid en de toepassing daarvan in het beleggingsbeleid. Om hieraan te voldoen zijn teksten in het beleid en op de website gepubliceerd. Onze pensioenregeling kwalificeert als SFDR art. 8. Dat betekent dat wij vanaf 2023 zullen rapporteren over de impact van onze beleggingen op mens en milieu. De wetgever wordt in de toekomst steeds specifieker waar het gaat om richtlijnen voor transparantie. De komende tijd wordt daarom verder gewerkt aan het blijven voldoen aan de transparantieverplichtingen die vanuit duurzaamheidswetgeving worden gevraagd.

2. Inleiding Verantwoord Beleggen

PMA voert een Maatschappelijk Verantwoord Beleggen beleid (hierna: MVB-beleid) bij het beheer van haar vermogen. In deze halfjaarlijkse rapportage leest u de laatste stand van zaken met betrekking tot de ingezette instrumenten en vindt u terug welke activiteiten namens PMA zijn ondernomen. Op de website van PMA vindt u beleidsdocumenten en rapportages waarnaar in dit rapport wordt verwezen. Deze inleiding geeft een kort overzicht van de achtergrond van verantwoord beleggen.

2.1. Verantwoord beleggen

PMA vindt maatschappelijk verantwoord beleggen belangrijk. PMA vindt dat verantwoord beleggen bijdraagt aan het realiseren van een goed en betaalbaar pensioen voor huidige en toekomstige generaties. Daarom besteedt PMA waar nodig en mogelijk binnen de fiduciaire verantwoordelijkheid aandacht aan ecologische, sociale en governance onderwerpen. Maatschappelijk verantwoord ondernemen door ondernemingen waarin belegd wordt speelt een belangrijke rol.

2.2. Uitgangspunten

Voor het MVB-beleid hanteert PMA de principes van het Global Compact van de Verenigde Naties (UN Global Compact) als uitgangspunt alsook de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen (OESO-richtlijnen) en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights (Guiding Principles).

Het UN Global Compact bestaat uit tien breed geaccepteerde principes (zie bijlage 5.1) en beslaat vier hoofdthema's:

- Mensenrechten;
- Arbeidsnormen;
- Milieu;
- Anticorruptie.

Deze principes vinden hun oorsprong in internationale verdragen zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de principes van de International Labour Organisation (ILO). Het UN Global Compact verlangt van bedrijven dat zij binnen hun eigen invloedssfeer kernwaarden op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anticorruptie omarmen, ondersteunen en uitvoeren.

De OESO-richtlijnen geven naast de vier genoemde thema's richting aan ondernemingsgedrag op de volgende thema's:

- Consumentenbelangen;
- Wetenschap en technologie;
- Mededinging;
- Belastingen.

De UN Guiding Principles bieden internationaal geaccepteerde richtlijnen over hoe ondernemingen met mensenrechten dienen om te gaan.

2.3. Instrumenten

In de uitvoering van het verantwoord beleggen beleid hanteert PMA een aanpak waarbij gebruik wordt gemaakt van de volgende instrumenten:

1. Het uitsluiten van ondernemingen en landen;
2. Het voeren van dialogen met ondernemingen (engagement);
3. Stemmen op aandeelhoudersvergaderingen (proxy voting);
4. Integratie van duurzaamheidsinformatie in beleggingsprocessen (ESG-integratie);
5. Doelinvesterings.

De instrumenten, de gemaakte keuzes en de recente ontwikkelingen worden ieder in afzonderlijke hoofdstukken besproken.

2.4. Reikwijdte van het verantwoord beleggen beleid

Daar waar mogelijk en wenselijk past PMA het eigen MVB-beleid toe op haar beleggingen. Ons MVB-beleid is

(grotendeels) van toepassing op beleggingen in discretionaire mandaten. PMA belegt via mandaten binnen de volgende beleggingscategorieën:

- aandelen wereldwijd
- bedrijfsobligaties EU
- bedrijfsobligaties VS
- staatsobligaties
- beursgenoteerd vastgoed (wereldwijd)

PMA onderhoudt een uitsluitingenlijst, waaraan de beheerders van deze mandaten zich dienen te houden. Daarnaast past PMA het stembeleid toe op het aandelenmandaat waarin het fonds belegt. Voor zowel de aandelen wereld- als voor beide bedrijfsobligatieportefeuilles gaat PMA de dialoog aan met de ondernemingen waarin het pensioenfonds belegt.

PMA maakt voor het beheer van haar vermogen ook gebruik van externe vermogensbeheerders. Wanneer PMA gebruik maakt van beleggingsfondsen van externe vermogensbeheerders, is het niet mogelijk om het eigen MVB-beleid toe te passen. PMA kiest er daarom voor om in beleggingsfondsen te beleggen, die zo veel mogelijk aansluiten bij de uitgangspunten van het pensioenfonds. Deze beleggingsfondsen worden vervolgens ook aan ESG-criteria getoetst.

Aandelen

Aandelen ontwikkelde markten

De aandelenbeleggingen “wereld ontwikkelde markten” zijn vormgegeven in een discretionair beleggingsmandaat bij BlackRock. Deze portefeuille wordt passief beheerd tegen de MSCI World Index en het eigen uitsluitingsbeleid, stem- en engagementbeleid zijn volledig van toepassing op dit mandaat.

PMA is van mening dat bedrijven, die op ESG-gebied sterk achterblijven bij sectorgenoten, niet in de beleggingsportefeuille horen. Daarom hebben we besloten om bij het beheer van de aandelenportefeuille ontwikkelde markten een worst-in-class benadering toe te passen. Bedrijven met een ESG-rating B of CCC worden daarom uitgesloten van belegging.

Aandelen opkomende markten

De aandelenbeleggingen in opkomende markten zijn vormgegeven in het aandelen opkomende markten beleggingsfonds van Northern Trust. Het MVB-beleid van Northern Trust is van toepassing op dit beleggingsfonds. Hoewel het MVB-beleid van Northern Trust belangrijke raakvlakken heeft met het MVB-beleid van PMA zijn er ook verschillen. PMA monitort de deze beleidsgap en onderneemt actie wanneer deze te groot wordt.

Beursgenoteerd vastgoed

PMA belegt in beursgenoteerd vastgoedmandaat via een discretionair mandaat bij Kempen. PMA is met Kempen overeengekomen, dat ESG-integratie wordt toegepast om de

portefeuille te optimaliseren. Hierbij gaat Kempen uit van haar eigen methodiek, waarbij vooral governance factoren zwaarwegend worden meegenomen in het maken van beleggingsoverwegingen. Sociale en milieufactoren spelen in mindere mate ook een rol in het beleggingsproces van Kempen.

Vastrentende waarden

PMA heeft voor het merendeel van de vastrentende waarden beleggingen gekozen voor discretionaire mandaten, die beheerd worden door de verschillende vermogensbeheerders. Op deze mandaten is ons eigen uitsluitingsbeleid volledig van toepassing. Naast het uitsluitingsbeleid wordt ook het eigen engagementbeleid toegepast op ondernemingen binnen de bedrijfsobligatiemandaten.

Staatsobligaties

PMA belegt in staatsobligaties via een discretionair mandaat bij Achmea IM. Op dit mandaat is het landenbeleid van toepassing. Daarnaast past Achmea IM ESG-integratie toe, door MSCI landenscores mee te nemen in het vaststellen van portefeuillewegingen van bepaalde landen.

Daarnaast heeft PMA green bonds opgenomen in de bedrijfsobligatieportefeuilles. Dit zijn obligaties uitgegeven door ondernemingen of landen, waarvan de opbrengsten worden gebruikt om energietransitie, of andere projecten die een aantoonbaar positief effect hebben op klimaatverandering, te financieren. In de mandaatrichtlijnen is een minimumallocatie van 3% green bonds opgenomen.

EMD

PMA belegt in Emerging Market Debt (EMD) via de EMD beleggingsfondsen van Achmea IM. Op deze beleggingsfondsen is het landenbeleid van Achmea IM van toepassing, dat gelijk is aan het landenbeleid van PMA.

Bedrijfsobligaties EU en VS

PMA heeft een EU bedrijfsobligatiemandaat bij Insight (EU) en een VS bedrijfsobligatiemandaat bij PGIM. PMA is met deze vermogensbeheerders overeengekomen dat zij, op basis van eigen methodiek, ondernemingen met met een (zeer) slechte ESG-score weren uit de portefeuille. Dit beleid is overeenstemming met het worst-in-class beleid dat wordt toegepast op het aandelen wereld mandaat.

In de mandaatrichtlijnen voor de bedrijfs- en staatsobligatieportefeuilles zijn green bond minimum- (EU bedrijfsobligaties en staatsobligaties) en doelallocaties (VS bedrijfsobligaties) opgenomen. Deze percentages worden periodiek geëvalueerd. Voor zowel de EU-bedrijfsobligatieportefeuille als voor de VS-bedrijfsobligatieportefeuille is de green bond allocatie vastgesteld op 2,5%.

Alternatieve beleggingen

Niet-beursgenoteerd vastgoed

PMA belegt in niet-beursgenoteerd vastgoed via de externe managers: Aberdeen, Blue Sky Real Estate en CBRE (in afbouw). Voor vastgoedbeleggingen (niet-beursgenoteerd) hanteert PMA geen uitsluitingen op objectniveau. Het ESG-beleid voor vastgoed is gericht op 'positive screening'. Binnen de randvoorwaarden (zoals risico/rendement en de positie van PMA binnen de fondsen) verlangt PMA het onderstaande van de externe managers van vastgoedportefeuilles:

A) Minimaal 80% van de objecten/managers heeft een minimale score van drie GRESB -sterren en in 2022 gemiddeld minimaal vier GRESB-sterren voor alle beleggingen van de vastgoedfondsen/-mandaten, waarin PMA direct belegt.

B) PMA nodigt de (bestaande en -eventueel- toekomstige) operationele managers uit voor een gesprek over:

- het klimaatrisico in hun portefeuilles
- de locaties van hun beleggingen
- de CO₂-uitstoot van hun beleggingen
- de verdeling van GRESB-scores van hun beleggingen

Infrastructuur

Voor de infrastructuurportefeuille, die net als de vastgoedportefeuille in opbouw is, wordt gebruikt gemaakt van beleggingsfondsen. Om ook voor deze portefeuille meer expliciet invulling te geven aan het thema Klimaat is besloten om een doelallocatie van 25% duurzame energie op te nemen. Binnen de beleggingscategorie infrastructuur ligt het meest voor de hand om impact te maken op de thema's energietransitie en klimaatverandering. Dit kan bijvoorbeeld door te investeren in de opwekking van duurzame energie (wind, zon, waterkracht, geothermie en biomassa) en daaraan gerelateerde infrastructuur zoals distributie- en transmissienetwerken en opslagfaciliteiten (bijvoorbeeld batterijen).

Private Equity

PMA belegt in Private Equity (PE) via deelnemingen in het Partners Group Private Equity Fund, 2011 en 2015. Het MVB-beleid van PMA is (nog) niet van toepassing op deze beleggingen.

2.5. Transparantie en verantwoording

Transparantie is onafscheidelijk verbonden aan een goed MVB-beleid. PMA rapporteert daarom tweemaal per jaar over hoe zij de afgelopen periode invulling gaf aan het MVB-beleid. Ook rapporteert PMA over de wijze waarop instrumenten zijn ingezet op sociale, governance en milieuthema's. Daarnaast geven wij inzicht in ons stemgedrag via een vote disclosure system. De rapportages en het systeem zijn toegankelijk via de website van PMA. Ook staan de volgende documenten op website:

1. Verantwoord beleggen beleid;
2. Stembeleid;
3. Overzicht van beleggingen;
4. Stem- en corporate governance kwartaalverslagen;
5. Verslag betrokken en verantwoord aandeelhouderschap.

3. Uitsluitingsbeleid

Er kunnen uiteenlopende redenen zijn voor een institutionele belegger om op voorhand niet te willen beleggen in bepaalde ondernemingen of landen. Zo kan men ervoor kiezen om niet te beleggen in ondernemingen die ongewenst gedrag vertonen of ondernemingen die controversiële producten produceren. Wanneer een onderneming betrokken is bij een controversieel product, veelal een kernactiviteit van de onderneming, is het toepassen van een engagementbeleid niet reëel. Het is immers lastig de onderneming over te halen een ander product te produceren. PMA past in dat geval een uitsluitingsbeleid toe. Daarnaast kunnen ondernemingen die op structurele wijze met hun gedrag internationale normen met betrekking tot mensenrechten, milieu, arbeidsnormen of corruptie schenden en waarbij engagementresultaten achterblijven, worden uitgesloten van het beleggingsuniversum. Hierbij vormen de principes van het UN Global Compact, de UN Guiding Principles en de OESO-richtlijnen het uitgangspunt. Het uitsluitingsbeleid van PMA richt zich op drie onderdelen: producenten van controversiële wapens, tabak en structurele schenders van internationale gedragsnormen.

3.1. Controversiële wapens

3.1.1. Definitie controversiële wapens

PMA kiest ervoor niet te beleggen in ondernemingen die controversiële wapens produceren. Wij vinden wapens controversieel wanneer deze onevenredig veel leed en slachtoffers veroorzaken en geen onderscheid maken tussen burger- en militaire doelen. Ook na afloop van een conflict veroorzaken deze wapens nog op aanzienlijke schaal slachtoffers en ontwrichten deze de maatschappij en de economie. Dit is de reden dat wij ons beleggingsuniversum op voorhand willen ontdoen van deze producten. In de praktijk gaat het om de volgende wapens:

1. Nucleaire wapens;
2. Biologische wapens;
3. Chemische wapens;
4. Antipersoonsmijnen;
5. Clustermunitie.

Bij het bepalen van de definitie van controversiële wapens zoekt het pensioenfonds aansluiting bij internationale verdragen die door Nederland zijn ondertekend en bij het beleid van de Nederlandse overheid. Het volledige uitsluitingsbeleid kunt u terugvinden in het MVB-beleid op de website van PMA.

3.1.2. Vaststelling uitsluitingen

Het onafhankelijke onderzoeksbureau ISS ESG stelt ieder halfjaar vast welke ondernemingen betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens. Daartoe bekijkt het onderzoeksbureau het gehele beleggingsuniversum. Wanneer het onderzoeksbureau betrokkenheid vaststelt, is dat reden tot uitsluiting.

3.1.3. Overzicht uitsluitingen controversiële wapens

Verbod beleggen in clustermunitie

Jaarlijks stuurt de AFM een nieuwe definitieve indicatieuitsluitingslijst (risicoradar) rond. Recent heeft de AFM informatie ingewonnen ter voorbereiding op het proces om te komen tot de definitieve lijst voor 2023. Er zijn geen relevante ontwikkelingen geweest. De ondernemingen op de lijst zijn vooralsnog hetzelfde als op de definitieve lijst 2022, welke op 6 december jl. is rondgestuurd. Op basis van deze informatie en de criteria van artikel 21a Besluit Marktmissbruik komt de AFM tot de volgende voorlopige indicatieve uitsluitingslijst voor 2023 met daarop in iedergeval de ondernemingen in onderstaande tabel.

TABEL 3.1.3.1 INDICATIEVE AFM LIJST PER 1 JANUARI 2023¹

Onderneming	Land	Clustermunitie
Poongsan Corporation	Zuid-Korea	ja
Anhui GreatWall Military Industry Co., Ltd.	China	ja
LIG Nex1 Co Ltd.	Zuid-Korea	ja

¹ Bron: Achmea Investment Management & "Indicatieve AFM Lijst"

Zie onderstaand de actuele uitsluitingslijst voor ondernemingen die betrokken zijn bij controversiële wapens:

- Adecco Group AG
- AECOM
- Aerojet Rocketdyne Holdings Inc
- Airbus SE
- Alten SA
- Anhui GreatWall Military Industry Co., Ltd.
- Aryt Industries Ltd
- Babcock International Group PLC
- BAE Systems PLC
- Bharat Dynamics Limited
- Boeing Co/The
- Booz Allen Hamilton Holding Corp
- Brookfield Asset Management Inc
- Brookfield Business Partners L.P.
- BWX Technologies Inc
- CACI International Inc
- CAE Inc
- China Aerospace Science & Industry Group Corp.
- China Aerospace Science & Technology Corp.
- China National Nuclear Corp.
- China North Industries Corp.
- China North Industries Group Corp., Ltd.
- China Poly Group Co., Ltd.
- China Shipbuilding Industry Co., Ltd.
- CNIM Group SA
- Cohort PLC
- Doosan Enerbility Co Ltd
- Eaton Corp PLC
- Fluor Corp
- Fortive Corp
- General Dynamics Corp
- Hitachi Zosen Corp
- Honeywell International Inc
- Huntington Ingalls Industries Inc
- Jacobs Engineering Group Inc
- Johns Hopkins University
- KBR Inc
- Kier Group PLC
- Kratos Defense & Security Solutions Inc
- L3Harris Technologies Inc
- Larsen & Toubro Ltd
- Leidos Holdings Inc
- Leonardo SpA

- LIG Nex1 Co., Ltd.
- Lockheed Martin Corp
- Lumibird
- Moog Inc
- Morgan Sindall Group PLC
- Motovilicha Plants PJSC
- MTAR Technologies Ltd.
- Northrop Grumman Corp
- Parsons Corp
- Poongsan Corp
- Poongsan Holdings Corp
- Premier Explosives Ltd
- Raytheon Technologies Corp
- Rolls-Royce Holdings PLC
- S&T Dynamics Co Ltd
- S&T Holdings Co Ltd
- Safran SA
- Sandhar Technologies Ltd.
- Science Applications International Corp
- Serco Group PLC
- SGL Carbon SE
- Solar Industries India Ltd.
- Spirit AeroSystems Holdings Inc
- Steel Partners Holdings LP
- Tennessee Valley Authority
- Textron Inc
- Thales SA
- Ultra Electronics Holdings PLC
- Walchandnagar Industries Ltd
- Wartsila OYJ Abp

Per 1 januari 2023 is geen van de ondernemingen in het beleggingsuniversum betrokken bij de productie van biologische- en/of chemische wapens.

3.2. Tabaksproducenten

3.2.1. Definitie tabaksproducenten

PMA wenst op voorhand niet te beleggen in producenten van tabak(smiddelen). Het betreft de producenten van tabaksproducten én hun leveranciers, die minimaal 50% van de omzet halen uit leveringen aan tabaksproducenten.

3.2.2. Vaststelling uitsluitingen

Op basis van het criterium tabak wordt elk halfjaar de lijst van uitgesloten ondernemingen vastgesteld binnen de betreffende beleggingsuniversums. Deze lijst wordt gecommuniceerd naar alle relevante vermogensbeheerders die de lijst toepassen.

3.2.3. Overzicht uitsluitingen tabak

Binnen het beleggingsuniversum zijn per 1 januari 2023 de volgende ondernemingen aangemerkt als tabaksproducent¹

- 22nd Century Group, Inc.
- Al-Eqbal Co. for Investment Plc
- Altria Group Inc
- BADECO ADRIA dd
- British American Tobacco Malaysia Bhd.
- British American Tobacco PLC
- Cia de Distribucion Integral Logista Hol
- Coka Duvanska Industrija AD
- Duvanski Kombinat ad Podgorica
- Eastern Co SAE
- Fabrika duvana Banja Luka AD
- Godfrey Phillips India Ltd.
- Gudang Garam Tbk PT
- Hrvatski Duhani dd
- Imperial Brands PLC
- Japan Tobacco Inc
- Karelia Tobacco Co., Inc.
- Khyber Tobacco Co. Ltd.
- KT&G Corp
- Ngan Son JSC
- NTC Industries Ltd.
- Old Holdco, Inc.
- Philip Morris International Inc
- PT Wismilak Inti Makmur Tbk
- RLX Technology Inc
- Scandinavian Tobacco Group A/S
- Sinnar Bidi Udyog Ltd.

¹ Bron: Achmea Investment Management, Bloomberg

- SITAB
- Smoore International Holdings Ltd
- Starfleet Innotech, Inc.
- Strumica Tabak AD
- Swedish Match AB
- Union Tobacco & Cigarette Industries Co.
- Universal Corp/VA
- Vector Group Ltd
- VST Industries Limited

3.3. Normschenders

3.3.1. Definitie normschenders

Naast producenten van controversiële wapens vindt PMA ook dat ondernemingen die op grove en structurele wijze internationaal breed gedragen normen op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti-corruptie schenden, moeten worden uitgesloten van het beleggingsuniversum. Hiervoor hanteert PMA een aantal belangrijke raamwerken als uitgangspunt, namelijk het UN Global Compact, de OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles. De OESO-richtlijnen onderscheiden naast de vier genoemde thema's ook de volgende thema's: consumentenbelangen, wetenschap en technologie, mededinging en belastingen. De *UN Guiding Principles* geven handvatten voor staten en ondernemingen hoe mensenrechtenschendingen in de praktijk te voorkomen, te adresseren en te mitigeren.

3.3.2. Vaststelling uitsluitingen

Voor de discretionaire aandelen- en bedrijfsobligatiemandaten wordt vastgesteld welke

ondernemingen UN Global Compact principes schenden. Het onafhankelijke onderzoeksbureau ISS ESG stelt jaarlijks (medio-jaar) vast welke ondernemingen betrokken zijn bij schendingen van internationale normen. Leidraad hierbij zijn de principes van het UN Global Compact op het vlak van mensenrechten, arbeidsnormen, milieunormen en anti-corruptie. Daartoe bekijkt het onderzoeksbureau het gehele beleggingsuniversum in de vorm van benchmarks.

Wanneer het onderzoeksbureau heeft geverifieerd dat een onderneming een schending pleegt op één van bovengenoemde principes kan dit aanleiding zijn met de onderneming in dialoog te gaan. PMA spreekt van een structurele schending wanneer de schending na de dialoog ten minste twee jaar nog niet (in voldoende mate) is opgeheven. Dan kan het pensioenfonds overgaan tot uitsluiting van de onderneming. Beleggingen in uitgesloten ondernemingen worden verkocht. Geen nieuwe aandelen of obligaties worden aangekocht zolang de onderneming op de uitsluitingslijst staat. Bij een geverifieerde opheffing van de schending zal de onderneming van de uitsluitingslijst worden verwijderd.

3.3.3. Overzicht uitsluitingen normschenders

Per 1 januari 2023 zijn wereldwijd 29 ondernemingen voor beleggingen uitgesloten van het relevante beleggingsuniversum vanwege structurele schendingen van internationaal breed geaccepteerde normen.

TABEL 3.3.3.1 UITSLUITINGSLIJST STRUCTURELE NORMSCHENDERS PER 1 JANUARI 2023¹

Onderneming	Norm	Schending
Altice Financing SA		Recht op zelfbeschikking
B Communications LTD		Recht op zelfbeschikking
Bank Hapoalim		Recht op zelfbeschikking
Bank Leumi Le-Israel		Recht op zelfbeschikking
Bezeq The Israeli Telecom Co		Recht op zelfbeschikking
CELLCOM ISRAEL		Recht op zelfbeschikking
Centrais Eletricas Brasileiras SA		Recht op zelfbeschikking
Cia Energetica de Minas Gerais		Rechten van inheemse volken
Elsewedy Electric Co.		Milieuvervuiling
Enbridge, Inc.		Rechten van inheemse volken
Energy Transfer Operating LP		Rechten van inheemse volken
First International Bank Of Israel Ltd/T		Recht op zelfbeschikking
General Dynamics Corp		Activiteiten in controversiële landen strijdig met het humanitair recht
Israel Discount Bank Ltd		Recht op zelfbeschikking
NTPC Ltd		Milieuvervuiling
Marathon Petroleum Corp.		Rechten van inheemse volken
Mizrahi-Tefahot Bank		Recht op zelfbeschikking
Partner Communications Co. Ltd		Recht op zelfbeschikking
Phillips 66		Rechten van inheemse volken
POSCO Holdings		Obstructie vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen
Power Construction Corporation of China, Ltd		Milieuvervuiling
Raytheon Technologies Corp		Activiteiten in controversiële landen strijdig met het humanitair recht
Red Rock Resorts Inc		Obstructie vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen
Serco Group PLC		Recht om niet onderworpen te worden aan foltering en andere wrede, onmenselijke en ontorende behandeling of bestraffing
Station Casinos LLC		Obstructie vrijheid van vereniging en recht op collectief onderhandelen
Sumitomo Chemical Co		Milieuvervuiling
Syngenta AG		Milieuvervuiling
Vale S.A. / Vale SA Pfd A		Recht op zelfbeschikking
XPO Logistics		Arbeidsomstandigheden

¹ Bron: Achmea Investment Management, ISS ESG

3.3.4. Uitsluiting landen

Staatsobligaties van landen worden uitgesloten van beleggingen wanneer deze op structurele en langdurige wijze mensenrechten en arbeidsnormen schenden. Het gaat daarbij niet zo zeer of de overheden internationale conventies en verdragen hebben ondertekend maar of de landen de afspraken daadwerkelijk naleven. Naast de EU- en VN-sanctielijst worden de prestaties van de landen in de Freedom in the World index, de ITUC Global Rights index en de Corruption Perception Index als vertrekpunt gebruikt bij het opstellen van een landenuitsluitingslijst.

TABEL 3.3.4.1 UITGESLOTEN LANDEN PER 1 JANUARI 2023

Land	Reden uitsluiting
Afghanistan	Arbeidsnormen, anti-corruptie
Algeria	Arbeidsnormen
Bahrein	Arbeidsnormen
Bangladesh	Arbeidsnormen
Belarus	Arbeidsnormen, sanctiewet
Brazil	Arbeidsnormen
Burundi	Arbeidsnormen, anti-corruptie
Cambodia	Arbeidsnormen
Central African Republic	Sanctiewet, mensenrechten en arbeidsnormen
Chad	Mensenrechten, arbeidsnormen
China	Mensenrechten, arbeidsnormen
Colombia	Arbeidsnormen
Congo Republic	Mensenrechten, anti-corruptie
Democratic Republic of the Congo	Mensenrechten, anti-corruptie
Cuba	Mensenrechten
Djibouti	Mensenrechten
Ecuador	Arbeidsnormen
Egypt	Mensenrechten, arbeidsnormen
Equatorial Guinea	Mensenrechten, anti-corruptie
Eritrea	Mensenrechten, arbeidsnormen
Eswatini	Mensenrechten, arbeidsnormen
Ethiopia	Mensenrechten
Gabon	Mensenrechten
Guatemala	Arbeidsnormen
Guinea Bissau	Anti-corruptie
Haiti	Arbeidsnormen, anti-corruptie

Honduras	Arbeidsnormen
Hong Kong	Arbeidsnormen
India	Arbeidsnormen
Indonesia	Arbeidsnormen
Iran	Sanctiewet, mensenrechten, arbeidsnormen,
Iraq	Arbeidsnormen
Jordan	Arbeidsnormen
Kazakhstan	Mensenrechten, arbeidsnormen
North Korea	Sanctiewet, mensenrechten, arbeidsnormen, anti-corruptie
Kuwait	Arbeidsnormen
Kyrgyzstan	Mensenrechten
Laos	Mensenrechten, arbeidsnormen
Libya	Mensenrechten, anti-corruptie
Malaysia	Arbeidsnormen
Myanmar	Sanctiewet, arbeidsnormen
Pakistan	Arbeidsnormen
Philippines	Arbeidsnormen
Russia	Mensenrechten, sanctiewet
Rwanda	Mensenrechten
Saudi Arabia	Mensenrechten
Somalia	Sanctiewet, mensenrechten, arbeidsnormen, anti-corruptie
Sudan	Sanctiewet, mensenrechten, arbeidsnormen, anti-corruptie
South Sudan	Mensenrechten, arbeidsnormen, anti-corruptie
Syria	Sanctiewet, mensenrechten, arbeidsnormen, anti-corruptie
Tajikistan	Mensenrechten
Thailand	Mensenrechten, arbeidsnormen
Turkey	Arbeidsnormen
Turkmenistan	Mensenrechten, anti-corruptie
Ukraine	Arbeidsnormen
United Arab Emirates	Mensenrechten, arbeidsnormen
Uzbekistan	Sanctiewet, mensenrechten
Venezuela	Mensenrechten, anti-corruptie
Vietnam	Mensenrechten
Yemen	Mensenrechten, arbeidsnormen, anti-corruptie
Zimbabwe	Sanctiewet, arbeidsnormen

3.4. Goed bestuur

PMA belegt in ondernemingen die voldoen aan de praktijken van goed bestuur ('good governance'). Ondernemingen die zeer slecht presteren op het gebied van goed bestuur worden op voorhand uitgesloten. Daarbij wordt minimaal gekeken naar de wettelijke vereisten op het gebied van:

- ✓ goede managementstructuren;
- ✓ betrekkingen met werknemers;
- ✓ beloning van het betrokken personeel;
- ✓ naleving van de belastingwetgeving.

Hier bovenop wordt, zowel vóór als na het aankopen van beleggingen, het MVB-beleid toegepast. Bij het bepalen of ondernemingen goed presteren op het gebied van goed bestuur, wordt gebruik gemaakt van ESG-data van derden. Mocht een onderneming waarin wordt belegd na verloop van tijd niet goed presteren, dan wordt deze onderneming alsnog uitgesloten volgens het gestandaardiseerde uitsluitingsproces.

De volgende bedrijven worden per 1 januari 2023 op basis van good governance uitgesloten:

- Freeport-McMoRan Inc
- Grupo Mexico SAB de CV
- Petroleo Brasileiro SA
- PT Indonesia Asahan Aluminium (Persero)
- Southern Copper Corp
- Wells Fargo & Co

4. Engagement

Een onderneming is gericht op het maken van winst. Dit streven naar winstmaximalisatie kan echter op gespannen voet komen te staan met internationale richtlijnen voor verantwoord ondernemen, zoals het Global Compact, de OESO-richtlijnen voor Multinationale ondernemingen of de UN Guiding Principles on Business & Human Rights. Wanneer ondernemingen deze internationale richtlijnen systematisch schenden wordt gedrag onverantwoord. Daarmee ontstaat er een risico voor de continuïteit van de onderneming en houdbaarheid van winstrealisatie op de lange termijn. Daarom is het in het voordeel van de onderneming en al haar belanghebbenden dat richtlijnen voor verantwoord ondernemen worden gerespecteerd. PMA gaat in dialoog met ondernemingen, met als inzet: het duidelijk stellen van kaders, het ontwikkelen van kennis bij ondernemingen en het definiëren van 'good practices'. Wij gaan in gesprek met ondernemingen over lange termijn waardecreatie. Zo dragen wij bij aan het bewaken van het juiste evenwicht en beschermen we onze belangen en die van onze deelnemers.

4.1. Dialoog en de minimale uitgangspunten

Engagement is het aangaan van de dialoog met ondernemingen. Het is een centraal middel in het verantwoord beleggen beleid van PMA. Met het aangaan van de dialoog willen wij het duurzame gedrag van ondernemingen verbeteren, lange termijn waarde creatie stimuleren en tegelijkertijd aandeelhouderswaarde vergroten. Wij voeren de dialoog op meerdere vlakken:

1. Wij spreken ondernemingen aan die internationaal breed gedragen normen en principes over mensenrechten, arbeidsnormen, milieu of anticorruptie schenden. Dit noemen wij **Normatief engagement**.
2. Wij spreken ondernemingen in specifieke sectoren of ketens aan ter bevordering van een algemene standaard. Dit noemen wij **Thematisch engagement**.
3. Wij spreken met Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen over Ecologische, Sociale en Governance (ESG)kwesties. Dit doen wij veelal in collectief verband. Dit noemen wij **ESG Nederland engagement**.

De doelstellingen

De verschillende typen engagement hebben elk een andere focus en doelstelling. Voor elk van de verschillende vormen geldt dat engagement een zaak van de lange adem is. Voor de diverse trajecten wordt uitgegaan van een looptijd van drie jaar. Anders dan bij het instrument uitsluiting, waarbij pensioenfondsen of beleggingsfondsen op voorhand niet

beleggen in ondernemingen, geldt voor engagement dat er wel belegd wordt in ondernemingen die ter discussie staan, maar we als aandeelhouder het management juist actief aangesporen om het beleid of activiteiten te verbeteren.

Het **Normatieve Engagement** heeft als doel structurele schendingen van Global Compact principes, OESO-richtlijnen, of UN Guiding Principles te stoppen en te voorkomen. Structurele schendingen van deze normen vergroten het risico op nadelige gevolgen voor de onderneming, haar directe omgeving zoals lokale gemeenschappen of het milieu en voor andere belanghebbenden. Activiteiten die (mogelijk) leiden tot een schending van de principes staan veelal in de belangstelling van niet-gouvernementele organisaties (ngo's) en de media. In de praktijk leiden deze schendingen ook vaker tot rechtszaken, die boetes of het uitbetalen van schadeclaims door de ondernemingen tot gevolg kunnen hebben. Dit zijn directe negatieve financiële effecten, die ook de belangen van aandeelhouders schaden. Normatief engagement voeren wij uit in samenwerking met ISS ESG.

Om tot een selectie van de ondernemingen te komen, die vallen binnen het Normatief engagement programma, wordt een due diligence proces uitgevoerd. Het beleggingsuniversum wordt doorlopend gescreend op het schenden van één of meerdere principes van de VN Global Compact, OESO-richtlijnen of UN Guiding principles door onderzoeksbureau ISS ESG. Bij vermoedens van een mogelijke schending wordt een dialoog gestart om escalatie te voorkomen. Ook bij een vastgestelde schending wordt de dialoog met deze bedrijven opgestart met als doel de schending op te heffen en mogelijke nieuwe schendingen in de toekomst te voorkomen. Daarbij zal ook herstel van de

situatie en mogelijke schadevergoedingen voor bijvoorbeeld lokale bevolking ter sprake komen.

Het **Thematische engagement** heeft een andere doelgroep dan normatief engagement. Hier staan niet de bedrijven centraal die normen schenden, maar juist bedrijven die zowel financieel als maatschappelijk op bepaalde thema's hun prestaties verder kunnen verbeteren. De thema's worden gekozen in samenspraak met klanten en binnen de speerpunten van het MVB-beleid. Bij de keuze spelen de volgende zaken een rol:

- Materialiteit van het thema;
- Sociale of ecologische relevantie van het thema;
- Omvang van de onderneming in de beleggingsportefeuille (zowel aandelen als bedrijfsobligaties);
- Succeskans voor slagen van de dialoog.

De uitvoering van de thematische engagement wordt gedaan door het Team MVB van Achmea IM.

In het **ESG Nederland** engagement is PMA in gesprek met de belangrijkste Nederlandse ondernemingen. Dit valt veelal samen met het aandeelhoudervergaderingseizoen. Deze dialogen vinden veelal in collectief verband plaats, in samenwerking met andere Nederlandse institutionele beleggers en Eumedion, het Nederlandse corporate governance platform voor institutionele beleggers. Het gezamenlijke doel is het beïnvloeden van governance en duurzaamheidsthema's, veelal ingegeven door de actualiteit van de aandeelhoudersvergadering. Te denken valt aan beloningsbeleid, benoeming van bestuurders, fusies & overnames en sociaal- en milieubeleid. De uitvoering van de ESG Nederland dialogen wordt gedaan door Team MVB van Achmea IM.

Thema's in het engagementprogramma

Het engagementprogramma van PMA beslaat het engagementprogramma de volgende thema's:

TABEL 4.1.1 LOPENDE THEMA'S

#	Thema	Dialoogvorm
1	Schending Mensenrechten	Normatief
2	Schending Arbeidsnormen	Normatief
3	Schending Milieu	Normatief
4	Schending Anti-Corruptie	Normatief
5	Nederlandse Beursgenoteerde ondernemingen	ESG Nederland
6	Goede en Beschikbare Medicijnen	Thematisch Gezondheid
7	Plastics	Thematisch Sociaal

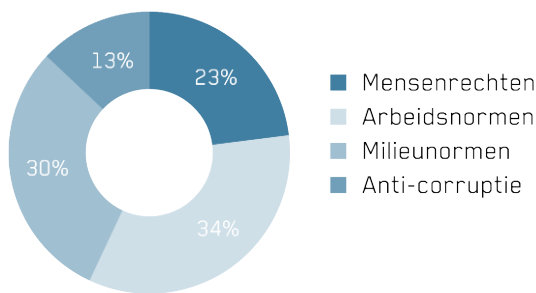
Binnen deze thema's liepen in het tweede halfjaar van 2022 **93 dialogen**. Het kan voorkomen dat in het kader van Normatieve engagement met een onderneming over meerdere (dreigende) schendingen wordt gesproken. Dit zien we als meerdere dialogen. Daarnaast kan het voorkomen dat een onderneming deel uitmaakt van verschillende thematische dialogen. Deze gevallen zien wij ook als meerdere dialogen. Ook kan sprake zijn van verschillende juridische entiteiten of dochterondernemingen. Indien dit het geval is zien wij dit als één dialoog. In totaal bestond het totale engagementprogramma uit **93 dialogen** met **65 unieke ondernemingen**.

Vermeldenswaardige ontwikkelingen binnen de engagementthema's zijn in de komende paragrafen toegelicht. Voor ieder thema is inzichtelijk gemaakt welke ondernemingen zijn opgenomen in het engagementprogramma.

4.2. Normatieve dialogen

PMA vindt het belangrijk om in gesprek te gaan met ondernemingen, die internationaal breed gedragen normen schenden. We noemen dit Normatieve engagement. Per 31 december 2022 maken 49 ondernemingen deel uit van het normatieve engagementprogramma. Met deze ondernemingen spreken we over één of meerdere normschendingen. Het aantal schendingen waarover we spreken kan daarom afwijken van het aantal ondernemingen in het normatieve engagementprogramma. In totaal lopen er 77 dialogen. Onderstaand is weergegeven hoe het programma is opgebouwd.

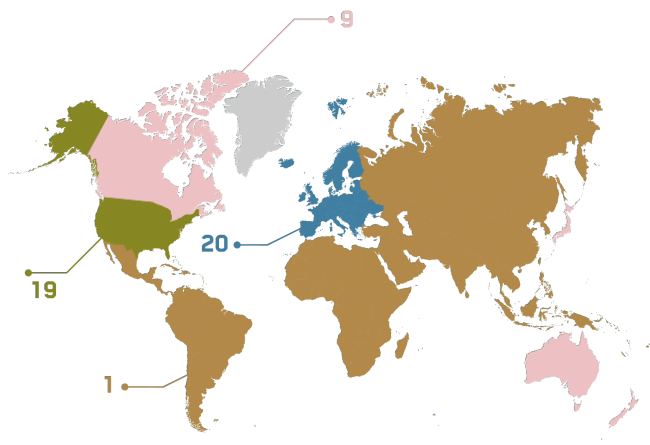
FIGUUR 4.2.1 NORMSCHENDING

De ondernemingen zijn gevestigd in verschillende regio's en markten. De focus van het programma ligt met 48 dialogen op de ontwikkelde markten. We verdelen deze onder in Europa, Verenigde Staten en Wereld overig (Japan, Australië, Canada, Nieuw-Zeeland). Daarnaast voeren we de dialoog met 1 onderneming in de opkomende markten. Figuur 5.2.2 laat de regionale verdeling zien van ondernemingen in het normatieve engagementprogramma.

In het afgelopen halfjaar is met 24 ondernemingen een nieuwe dialoog geïnitieerd of een lopende dialoog opnieuw opgestart.

FIGUUR 4.2.2 ONDERNEMINGEN NAAR REGIO

Voortgang lopende dialogen

Iedere dialoog heeft vier doelstellingen, die specifiek zijn voor de onderneming. Deze worden samengevat in vier mijlpalen, zoals weergegeven in tabel 5.2.1. De mijlpalen worden in iedere dialoog getoetst aan de hand van vier indicatoren: (1) een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd, (2) er zijn maatregelen geïnitieerd, (3) er is een toezegging gedaan en (4) er zijn geen maatregelen genomen.

Per dialoog is bekeken welke mijlpaal relevant is voor de onderneming. Herstel en Verhaal is bijvoorbeeld niet in alle gevallen relevant doordat er niet één specifieke groep van benadeelden is of Herstel en Verhaal al plaats heeft gevonden via het nationale rechtssysteem.

TABEL 4.2.1 MIJLPALLEN

Mijlpalen
1 Het delen van relevante informatie
2 Implementatie van Beleid
3 Herstel en Verhaal
4 Opheffen en/of Voorkomen

De statistieken over de voortgang hebben betrekking op het volledige engagementprogramma. Alle positief afgesloten dialogen zijn uit de statistieken gehaald. De onderstaande tabel alleen geeft alleen de lopende dialogen weer.

Ten aanzien van de eerste mijlpaal - Het delen van Relevante Informatie - zijn in 39% van de dialogen nog geen stappen zijn gezet door de onderneming. Dat kan komen door onwil of doordat de dialoog recent is gestart. In 36% van de dialogen is informatie gedeeld en in 2% van de gevallen ook geverifieerd door een onafhankelijke partij. In 22% van de dialogen heeft de onderneming een toezegging gedaan relevante informatie te delen.

TABEL 4.2.2 DELEN VAN RELEVANTE INFORMATIE

Indicatoren	Mijlpaal 1: Delen van relevante informatie
 Er zijn geen maatregelen genomen	39%
 Er is een toezegging gedaan	22%
 Er zijn maatregelen geïnitieerd	36%
 Een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd	2%
n.v.t.	1%

Voor de tweede mijlpaal - De Implementatie van het Beleid – hebben in 28% van de dialogen de ondernemingen stappen gezet en 0% zijn geverifieerd door een onafhankelijke partij. In 37% van de dialogen is de toezegging gedaan om stappen te zetten en in 31% van de dialogen hebben de ondernemingen stappen gezet noch toezeggingen gedaan.

TABEL 4.2.3 IMPLEMENTATIE VAN BELEID

Indicatoren	Mijlpaal 2: Implementatie van beleid
 Er zijn geen maatregelen genomen	31%
 Er is een toezegging gedaan	37%
 Er zijn maatregelen geïnitieerd	28%
 Een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd	0%
n.v.t.	4%

Het mogelijk maken van Herstel en Verhaal, zoals ook benoemd in het IMVB-convenant, is de derde mijlpaal. Hierbij zien we dat in 27% van de dialogen de onderliggende doelstellingen zijn behaald, waarvan 1% geverifieerd is door een onafhankelijke partij. Voor 8% van de dialogen is deze mijlpaal niet relevant vanwege de aard van de schending.

TABEL 4.2.4 HERSTEL EN VERHAAL

Indicatoren	Mijlpaal 3: Herstel en Verhaal
 Er zijn geen maatregelen genomen	47%
 Er is een toezegging gedaan	17%
 Er zijn maatregelen geïnitieerd	27%
 Een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd	1%
n.v.t.	8%

Bij de vierde mijlpaal - Het opheffen en/of Voorkomen van de Schending - zien we dat in 17% van de dialogen de ondernemingen de onderliggende doelstellingen hebben behaald, waarvan 0% geverifieerd zijn door een onafhankelijke partij. Additioneel is in 26% van de dialogen de toezegging gedaan om maatregelen te nemen. In 45% van de dialogen dienen de ondernemingen hier nog stappen op te zetten.

TABEL 4.2.5 OPHEFFEN EN/OF VOORKOMEN

Indicatoren	Mijlpaal 4: Opheffen en/of voorkomen
 Er zijn geen maatregelen genomen	45%
 Er is een toezegging gedaan	26%
 Er zijn maatregelen geïnitieerd	17%
 Een onafhankelijke partij heeft de maatregelen goedgekeurd	0%
n.v.t.	12%

Afgesloten dialogen

Voorafgaand aan de rapportageperiode is 1 dialoog succesvol afgesloten. Dat betekent dat de ondernemingen niet langer betrokken zijn bij de (vermeende) schending.

UITGELICHT: Omkoping in 13 verschillende landen

Opgeheven schending: Corruptie

Fresenius Medical Care AG & Co. KGaA (Fresenius), een indirecte dochteronderneming van Fresenius SE & Co. KGaA, heeft tussen 2007 en 2016 gezondheidsfunctionarissen omgekocht om zaken te verkrijgen en te behouden in 13 landen, waaronder Benin, Burkina Faso, Kameroen, Ivoorkust, Niger, Gabon, Tsjaad en Senegal. De onderneming heeft toegegeven hierdoor meer dan USD 56 miljoen winst te hebben behaald.

In maart 2019 sloot Fresenius een overeenkomst met het Amerikaanse ministerie van Justitie. Dit resulteerde in een boete van USD 231 miljoen. De overeenkomst vereiste verder dat Fresenius meewerkte aan een onderzoek van het ministerie, haar compliance programma verbeterde, rigoureuze interne controles implementeerde en gedurende twee jaar vasthield aan een onafhankelijke compliance monitor.

Fresenius heeft in 2022 een zogenoemde 'security filing' bij de SEC ingediend en verklaard dat het werkt aan de voltooiing van alle benodigde compliance verbeteringen uit het overeenkomst. Zo heeft de onderneming verbeteringen doorgevoerd in haar beleid en procedures, periodieke risico-assessments gedaan en blijft het monitoren en testen uitvoeren. We concluderen dan ook dat het engagement succesvol kan worden afgerond. Het oordeel is gewijzigd van oranje gewijzigd naar groen (score 4: De schending wordt geadresseerd).

Mensenrechtenschendingen

Het doel van deze dialogen is het opheffen van de geconstateerde of vermeende mensenrechtenschendingen. Daarnaast vragen we de onderneming beleid, processen en rapportages te ontwikkelen die verband houden met het voorkomen van nieuwe mensenrechtenschendingen. De onderneming moet aantonen dat de schending van relevante UN Global Compact principes, OESO-richtijnen of de UN Guiding principles is opgeheven. Het is wenselijk dat een externe, onafhankelijke partij dit vaststelt. Mensenrechtenschendingen kunnen betrekking hebben op de activiteiten van ondernemingen in landen met controversiële regimes. Door hun activiteiten in deze landen genereren de ondernemingen inkomsten voor de betreffende regimes, die deze inkomsten vervolgens vaak niet ten goede laten komen aan de lokale bevolking. Daarnaast komt het voor dat lokale gemeenschappen direct worden geschaad door de activiteiten van de ondernemingen. Andere voorbeelden van schendingen op het gebied van mensenrechten zijn onrechtmatigheden tegen de lokale bevolking door personeel of ingehuurd veiligheidsdiensten van ondernemingen.

PMA is in het tweede halfjaar van 2022 met 6 ondernemingen een dialoog gestart over een (vermeende) mensenrechtenschending.

**TABEL 4.2.1 GEÏNITIEERDE DIALOGEN
MENSENRECHTENSCHENDING H2 2022¹**

Onderneming	Gestart
Barrick Gold Corporation	Q3 2022
Barclays Plc	Q4 2022
Exxon Mobil Corporation	Q4 2022
Glencore Plc	Q4 2022
PG&E Corporation	Q4 2022
Repsol SA	Q4 2022

¹ Bron: Achmea Investment Management, ISS ESG

In de tweede helft van 2022 zijn geen van de lopende dialogen op het gebied van mensenrechten afgesloten.

Arbeidsnormenschendingen

Het doel van dit engagementthema is het opheffen van een geconstateerde of vermeende arbeidsnormenschending. Daarnaast vragen we de onderneming beleid, processen en rapportages te ontwikkelen die verband houden met het voorkomen van nieuwe arbeidsnormenschendingen.

Structurele schendingen van het UN Global Compact, OESO-richtijnen of de UN Guiding Principles, in het bijzonder de principes die gaan over arbeidsnormen, vormen financiële en reputatierisico's voor de onderneming en voor belanghebbenden, zoals aandeelhouders. Ondernemingen dienen te voorkomen dat zij zich schuldig maken aan structurele schendingen van deze beginselen. Mochten zij zich daaraan wel schuldig maken, dan is het wenselijk dat zij deze schendingen opheffen en voorkomen dat schendingen in de toekomst opnieuw zullen optreden.

Structurele schendingen van arbeidsnormen kunnen betrekking hebben op kinderarbeid en andere vormen van gedwongen arbeid in de ketens van toeleveranciers van ondernemingen. Ook discriminatie van bijvoorbeeld zwangere vrouwen of personeel met een bepaalde etnische achtergrond komt voor, zowel binnen ondernemingen zelf als binnen de ketens van toeleveranciers.

De onderneming moet aantonen dat de schending van de UN Global Compact principes is opgeheven. Het is wenselijk dat een externe, onafhankelijke partij vaststelt dat de schending is opgeheven.

Pensioenfonds Achmea is in het tweede halfjaar van 2022 met 8 ondernemingen een dialoog gestart over een (vermeende) arbeidsnormenschending.

TABEL 4.2.1 GEÏNITIEERDE DIALOGEN ARBEIDSNORMENSCHENDING H2 2022¹

Onderneming	Gestart
Amazon.com, Inc.	Q3 2022
Anheuser-Busch InBev SA/NV	Q3 2022
Coca-Cola Europacific Partners Plc	Q4 2022
Paramount Global	Q4 2022
Sony Group Corp.	Q4 2022
The Coca-Cola Company	Q4 2022
Tyson Foods, Inc.	Q4 2022
Verizon Communications Inc.	Q4 2022

¹ Achmea Investment Management, ISS ESG

In de tweede helft van 2022 zijn geen van de lopende dialogen op het gebied van arbeidsnormenschending afgesloten.

Milieuschendingen

Het doel van dit engagementthema is het opheffen van de gevonden schendingen van het UN Global Compact en de OESO-richtlijnen en het ontwikkelen van beleid, systemen en rapportages die verband houden met het voorkomen van nieuwe milieuschendingen.

Structurele schendingen van het UN Global Compact en de OESO-richtlijnen, in het bijzonder de principes die gaan over milieu, vormen financiële, operationele en reputatierisico's voor de onderneming en voor haar belanghebbenden, zoals aandeelhouders. Ondernemingen dienen daarom te voorkomen dat zij zich schuldig maken aan structurele schendingen van deze principes. Mochten zij zich wel daaraan schuldig maken, dan is het wenselijk dat zij deze schendingen opheffen en voorkomen dat de schendingen in de toekomst opnieuw optreden.

De dialoog wordt gevoerd aan de hand van SMART-doelstellingen. De onderneming moet aantonen dat een schending van UN Global Compact principes of OESO-richtlijnen structureel is opgeheven waarbij het wenselijk is dat een externe onafhankelijke partij vaststelt dat de schending is opgeheven. Bij het opheffen van de schending moet ook gedacht worden aan het nemen van corrigerende maatregelen, schadeloosstelling van betrokkenen en het opzetten en uitvoeren van herstelplannen.

Pensioenfonds Achmea is in het tweede halfjaar van 2022 met 12 ondernemingen een dialoog gestart over een (vermeende) milieu normschending.

TABEL 4.2.1 GEÏNITIEERDE DIALOGEN MILIEUSCHENDINGEN H2 2022¹

Onderneming	Gestart
Barrick Gold Corporation	Q3 2022
Eni SpA	Q3 2022
Shell Plc	Q3 2022
Carnival Corporation	Q4 2022
Exxon Mobil Corporation	Q4 2022
Glencore Plc	Q4 2022
Imperial Oil Limited	Q4 2022
Porsche Automobil Holding SE	Q4 2022
Renault SA	Q4 2022
Repsol SA	Q4 2022
Volkswagen AG	Q4 2022
Woodside Energy Group Ltd.	Q4 2022

¹ Bron: Achmea Investment Management, ISS ESG

In de tweede helft van 2022 zijn geen van de lopende dialogen op het gebied van milieuschendingen afgesloten.

Anti-corruptieschendingen

Omkoping en corruptie zijn niet verenigbaar met goed ondernemingsbestuur en hebben een negatieve invloed op de (creatie van) aandeelhouderswaarde. Het leidt tot nadelige economische, sociale en politieke uitkomsten. Overtredingen van internationale principes op het gebied van anticorruptie kunnen schadelijk zijn voor de reputatie van een onderneming en de waarde van merken.

Eén van de universele principes van het UN Global Compact en OESO-richtlijnen is gericht op corruptie. Dit principe roept ondernemingen op preventieve en handhavingsmaatregelen te nemen en een effectief systeem op te zetten voor de bestrijding van corruptie.

Dit engagementthema heeft als doel het anticorruptiebeleid en de maatregelen tegen corruptie bij ondernemingen te verbeteren. Daarnaast moet ook voldoende duidelijk worden gemaakt welke acties worden ondernomen tegen werknemers, agenten en onderaannemers die betrokken zijn bij beschuldigingen in verband met corruptie. Hierbij is het

belangrijk dat er transparant wordt gecommuniceerd over verrichte onderzoeken en over doorgevoerde veranderingen.

PMA is in het tweede halfjaar van 2022 met 1 onderneming een dialoog gestart over een (vermeende) corruptieschending.

TABEL 4.2.1 GEÏNITEERDE DIALOGEN CORRUPTIESCHENDINGEN H2 2022¹

Onderneming	Gestart
Exelon Corporation	Q4 2022

¹ Bron: Achmea Investment Management, ISS ESG

In de tweede helft van 2022 zijn geen van de lopende dialogen afgesloten op het gebied van anti-corruptie.

4.3. Thematische dialogen

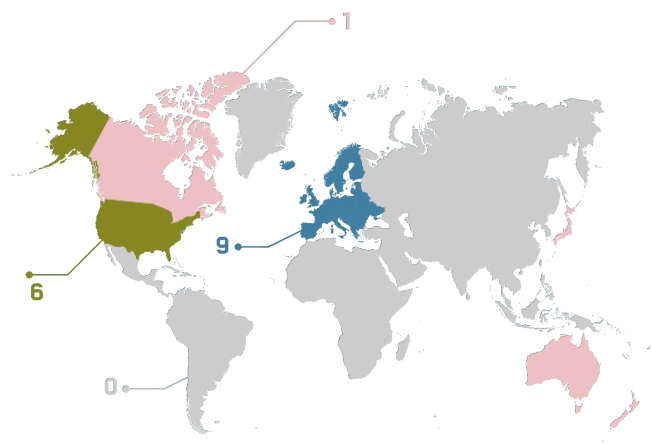
Het thematische engagementprogramma van PMA is gericht op het verhogen van sociale, milieu- en governancestandaarden in sectoren, ketens of bij ondernemingen, die deel uitmaken van het beleggingsuniversum. Het engagementprogramma sluit aan bij de speerpunten en MVB-strategie van PMA. We doen gedegen onderzoek om de bedrijven te selecteren waarmee de dialoog het meest kansrijk is en om die goed voor te bereiden.

In het tweede halfjaar van 2022 bestaat het thematische engagementprogramma uit 2 thema's, die zich in verschillende fases bevinden. Binnen deze thema's zijn 16 ondernemingen opgenomen. In tabel 1 is de opbouw van het programma weergegeven.

TABEL 4.3.2 ENGAGEMENTTHEMA'S

Thema	Speerpunt	Gestart	Sectoren/ketens
Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen		Q2 2022	Supermarktketens en producenten van huishoudelijke en persoonlijke producten
Goede en Beschikbare Medicijnen		Q3 2019	Farmaceutische sector

FIGUUR 4.3.1 REGIOVERDELING

In totaal is er 104 keer inhoudelijk contact geweest met de ondernemingen die zijn opgenomen in het engagementprogramma. Daarnaast is veel tijd gestoken in onderzoek en bedrijfs- en sectoranalyses voor de nieuwe thema's

Hieronder vindt u een geaggregeerd overzicht van alle lopende thematische engagements. In de thematische hoofdstukken wordt voor elk thema nader ingegaan op de doelstellingen, gesprekken en uitkomsten.

Voortgang wordt gerapporteerd aan de hand van mijlpalen. Deze worden geïntroduceerd in hoofdstuk 2.

TABEL 4.3.1 AANTAL DIALOGEN NAAR THEMA

Thema	%
Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen	50%
Goede en Beschikbare Medicijnen	50%

De ondernemingen zijn verspreid over verschillende regio's en markten. De focus van het programma ligt op de ontwikkelde markten. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen Europa, Verenigde Staten en Wereld overig. Onderstaand figuur geeft de regionale verdeling weer van ondernemingen in het thematische engagementprogramma.

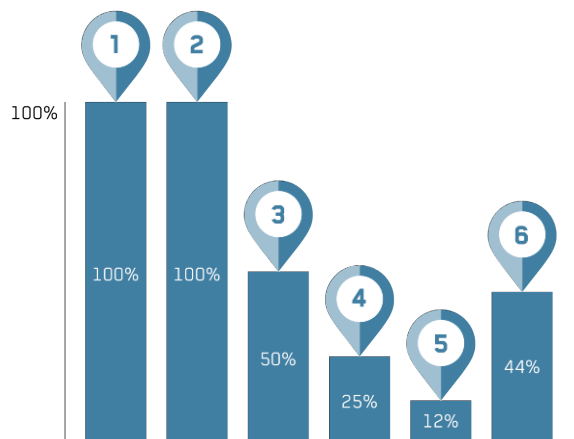
Ten aanzien van de bedrijven die zijn geselecteerd voor het thematische engagementprogramma is:

- Voor 100% is de eerste mijlpaal bereikt, namelijk het voorbereidend onderzoek afgerond;
- Voor 100% is de tweede mijlpaal bereikt, namelijk een initiërende brief of e-mail uitgestuurd om het contact tot stand te brengen;
- Ten aanzien van de derde mijlpaal is door 50% van de ondernemingen positief op onze vraag gereageerd. De dialoog is gaande;
- Voor 25% is de vierde mijlpaal bereikt, namelijk de toezegging van de onderneming;
- Voor 12% is de vijfde mijlpaal bereikt, wat betekent dat er een aanpassing is geweest in het beleid en proces.
- Voor 44% is de vijfde mijlpaal bereikt, wat betekent dat de dialoog wordt afgerond.

Vanwege de korte looptijd van een relatief nieuwe engagementthema hebben veel ondernemingen nog niet mijlpaal 4 en de daaropvolgende mijlpalen behaald. Toezeggingen met betrekking tot beleidsaanpassingen en de implementatie daarvan verwachten we in de tweede helft van het engagementtraject.

FIGUUR 4.3.2 MIJLPAALVERDELING

1. Analyse van het bedrijf
2. Het initiëren van de dialoog
3. Het voeren van de dialoog
4. De toezegging van de onderneming
5. Het aanpassen van het beleid en proces
6. Het afronden van de dialoog

Co-filing

In het tweede halfjaar van 2022 zijn we bezig geweest met de voorbereidingen voor het aandeelhoudersseizoen van 2023. Zo hebben we resoluties ingediend bij Abbvie, Uber en Exxon Mobil rondom de toegang tot medicijnen, veiligheid en de klimaattransitie. De komende maanden gaan we in gesprek met de ondernemingen om te horen of deze onderneming bereid zijn stappen te zetten op deze thema's, en anders zullen deze resoluties in 2023 op de agenda van de aandeelhoudersvergaderingen komen.

4.3.1. Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen

De eerste soorten plastic werden rond het begin van de vorige eeuw geïntroduceerd. Sindsdien heeft het gebruik van plastics een enorme vlucht genomen. Plastic wordt gebruikt in vele toepassingen, van verpakkingsmateriaal, kleding, plastic flessen tot speelgoed, koelkasten en auto's. Het gebruik van plastics biedt veel voordelen. Het materiaal is sterk, weegt weinig en is als verpakking van voedsel zeer geschikt vanwege de goede hygiëne-barrière. Zo helpt plastic verpakking bijvoorbeeld de houdbaarheid van het voedsel te verlengen. Echter, door de lange levensduur van het materiaal en de chemische stoffen in plastics, leidt het gebruik van de grote hoeveelheid plastics ook tot grote problemen zoals milieuvuiling en gezondheidsrisico's. Door vervuiling van land en water is plastic inmiddels een van de vijf belangrijkste oorzaken voor verlies van biodiversiteit. Daarom zet Achmea IM engagement over gebruik van plastic voort, nu gericht op producenten en retailers van consumentengoederen.

Achtergrond thema

Daarnaast leidt het veelvuldig gebruik van plastics, vooral door de hoeveelheid chemische stoffen in plastics, tot gezondheidsrisico's². En resten van plastic, waaronder zogenaamde microplastics worden inmiddels aangetroffen in ons voedsel³.

De gevolgen van het gebruik van plastics voor klimaat en milieu leiden tot toenemende regelgeving die van groot belang is voor producenten en gebruikers⁴. Zo heeft China in 2017 aangekondigd geen plastic afval meer te importeren en heeft India in de zomer van 2022 een verbod ingevoerd op gebruik van een aantal plastics producten voor eenmalig gebruik⁵. Ook Europa heeft stappen aangekondigd en streeft ernaar dat in 2030 al het plastic recyclebaar is⁶. En aan verdere aanscherping van verpakkingswetgeving wordt momenteel gewerkt. Ondertussen werken veel ondernemingen in de plastic waardeketen de laatste jaren aan duurzame alternatieven voor plastic. Echter, een recent rapport van de Ellen MacArthur Foundation, een organisatie die met ondernemingen werkt aan de transitie naar een

circulaire economie, waarschuwt dat de voortgang (te) traag gaat⁷. Volgens de organisatie moet er veel meer gebeuren om de verwachte toename van plastic gebruik, en de vervuiling als gevolg daarvan, te keren. Ook de scenario's van de OESO⁸, en Systemiq⁹ geven aan dat de transitie nodig is, en mogelijk. Deze transitie zal wel grote inspanningen vergen. Adviesbureau McKinsey stelde al in 2018 dat achter blijven bij deze 'plastic transitie' een significant risico is voor ondernemingen in de hele plastic keten.

Er zijn grote zorgen rond het gebruik van plastics. Zo wordt nog bijna alle plastic gemaakt uit olie of gas. Dit betekent dat nu wel 6% van de mondiale olieproductie gebruikt wordt voor de productie van plastics. Door economische ontwikkelingen en klimaatbeleid, zal het belang van plastics voor de olie- en gasector toenemen. Naar verwachting zal in 2050 ongeveer 70% van de olieproductie gebruikt worden in andere toepassingen dan brandstof. Plastic is daar een belangrijk onderdeel van¹⁰. Daardoor wordt voor olie- en gasbedrijven het produceren van grondstoffen voor plasticproductie van steeds groter belang. Echter, de winning van olie en gas leidt tot substantiële schade aan het milieu. En de productie van grondstoffen voor plastic veroorzaakt veel CO₂-uitstoot, wat schadelijk is voor het klimaat. Maar vooral de grote hoeveelheid plastic afval die in het milieu terecht komt is een groot probleem. Slechts ongeveer 10% van de geproduceerde plastics wordt op dit moment gerecycled. Verder komt 40% op stortplaatsen terecht, wordt 14% verbrand en meer dan 30% eindigt uiteindelijk in het milieu. Daar vervuult het meren, rivieren en uiteindelijk de oceanen. Jaarlijks komt er ruim 3 miljoen ton plastic in de oceanen terecht. Bij ongewijzigd beleid zal de productie en gebruik van plastic de komende decennia nog enorm toenemen¹¹. Ook de vervuiling door plastic neemt daardoor nog toe. Daardoor bestaat de kans dat er in 2050 meer plastic dan vis in de oceanen aanwezig is. Het IPBES beschouwt milieuvuiling, onder andere door plastics, als een van de belangrijkste oorzaken voor verlies van biodiversiteit¹².

Er zijn vele mogelijkheden voor ondernemingen om in de gehele keten bij te dragen aan deze urgente plastic transitie. Ondernemingen kunnen hun producten en processen zodanig aanpassen dat ze bijdragen aan 'Reduce, reuse en recycle', ofwel het verminderen van plastic gebruik, het hergebruiken van producten en het recyclen van materialen. Voor ondernemingen die consumentenproducten maken ligt de uitdaging vooral bij het zodanig ontwikkelen en aanbieden van producten dat minder verpakkingsmateriaal nodig is.

² 'Global Plastics Outlook: Policy Scenarios to 2060', OECD 2022

³ www.weforum.org/agenda/2022/06/how-microplastics-get-into-the-food-chain.

⁴ <https://www.unpri.org/environmental-issues/how-can-investors-help-create-a-plastics-economy-that-works-event-roundup/3409.article>

⁵ <https://edition.cnn.com/2022/07/01/india/india-bans-single-use-plastic-intl-hnk/index.html>

⁶ 'Plastic Landscape review' Principles for Responsible Investment 2019

⁷ Global Commitment report 2022, EllenMacArthur Foundation 2022

⁸ Global Plastics Outlook: Policy Scenarios to 2060', OECD 2022

⁹ 'Reshaping plastics'; Systemiq

¹⁰ 'Net Zero by 2050, A Roadmap for the Global Energy Sector'; IEA 2022

¹¹ 'Global Plastics Outlook: Policy Scenarios to 2060', OECD 2022

¹² Het 'Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services'

Doel van thema

Het doel van dit engagement programma is om de geselecteerde ondernemingen aan te sporen het gebruik van plastic, met name als verpakkingsmateriaal, te verminderen. We beogen dat de ondernemingen hiermee de transitie naar een circulaire economie versnellen en meer bijdragen aan het voorkomen dat plastic als afval in de natuur eindigt. Ook het gebruik van microplastics kan onderwerp zijn van gesprek. We zetten in op het bereiken van voortgang ten aanzien van één of meer van onderstaande doelen aangaande verbetering van beleid, implementatie en toetsing, samenwerking en transparantie.

Beleidsvorming:

- ESG-risico's van plastic worden als materieel erkend, en analyse van technische mogelijkheden, marktontwikkelingen en regelgeving dienen als input voor de strategie;
- de onderneming stelt ambitieuze doelen, bijvoorbeeld voor:
  - a) reductie van gebruik van plastic verpakkingen (in absoluut volume),
  - b) reductie van het % gebruikte plastic uit fossiele grondstoffen,
  - c) reductie van plastic afval¹³;

deze doelen zijn bij voorkeur in lijn met het klimaatbeleid (het streven naar 'net-zero' uiterlijk in 2050, op basis van science based targets voor scope 1-3) en beleid om de impact op verlies van biodiversiteit te stoppen;

- de onderneming steunt publiekelijk regelgeving die tot doel heeft om gebruik van plastic verpakking terug te dringen en de 'business case' voor circulaire economie te versterken; ook weerhoudt de onderneming zich van (het bijdragen aan) politieke beïnvloeding om dergelijke regelgeving te voorkomen of af te zwakken;

Implementatie en toetsing

- de onderneming werkt aan het behalen van gestelde doelen met concrete prestatie-indicatoren (kpi's) en meet de voortgang ten aanzien van de doelen;

Samenwerking

- de onderneming werkt samen met relevante partijen in de plastic keten aan het vinden en implementeren van oplossingen die de plastic transitie kunnen versnellen;

Transparantie:

- de onderneming rapporteert over de voortgang op bovengenoemde doelen en kpi's;
- de onderneming rapporteert over:

- de maatschappelijke impact van geproduceerde plastics op de gezondheid en op het milieu, en het eigen beleid en maatregelen om de negatieve gevolgen van gebruik van plastic te verminderen;
- hoe regelgeving en marktontwikkelingen met name gericht op de plastic transitie, invloed kunnen hebben op de resultaten van de onderneming;

Het engagement thema sluit aan bij verschillende SDGs, waaronder SDG 3: Goede gezondheid en welzijn, SDG 6: Schoon water en sanitair, SDG 11: Duurzame steden en gemeenschappen, SDG 12: Verantwoorde consumptie en productie en SDG 14: Leven in het water.

Van deze doelen staat echter voor ons SDG 12 centraal, aangezien dit doel het meest concreet raakt aan het handelingsperspectief van ondernemingen in de plastic keten:

• SDG 12: Verantwoorde consumptie en productie

- 12.2 Tegen 2030 het duurzame beheer en het efficiënte gebruik van natuurlijke hulpbronnen realiseren.

- 12.3 Tegen 2030 de voedselverspilling in winkels en bij consumenten per capita halveren en voedselverlies reduceren in de productie- en bevoorradingsketens, met inbegrip van verliezen na de oogst.

- 12.4 Tegen 2020 komen tot een vanuit milieuvriendelijk beheer van chemicaliën en van alle afval gedurende hun hele levenscyclus, in overeenstemming met afgesproken nationale kaderovereenkomsten, en de uitstoot aanzienlijk beperken in lucht, water en bodem om hun negatieve invloeden op de menselijke gezondheid en het milieu zoveel mogelijk te beperken.

- 12.5 Tegen 2030 de afvalproductie aanzienlijk beperken via preventie, vermindering, recyclage en hergebruik.

- 12.6 Ondernemingen aanmoedigen, in het bijzonder grote en transnationale ondernemingen, om duurzame praktijken aan te nemen en duurzaamheidsinformatie te integreren in hun rapporteringscyclus.

Geselecteerde sectoren & ondernemingen

De waardeketen van plastic, van grondstofwinning en productie tot het maken en verkopen van plastic producten waaronder verpakkingen, bestaat uit verschillende schakels. In dit engagement programma richten we ons op producenten en verkopers van consumentenproducten en vooral op de plastic verpakkingen die ze (laten) maken en verkopen. We kiezen voor verpakkingsmaterialen op basis van blootstelling aan bovengenoemde ESG risico's en relevantie daarvan voor de sector:

¹³ Met het reduceren van plastic afval wordt hier niet alleen het afval van de onderneming bedoeld, maar ook het plastic afval veroorzaakt door consumenten als gevolg van het gebruik van de producten / verpakkingen geproduceerd door de onderneming en de industrie.

- Plastic verpakkingsmateriaal maakt ruim 40% uit van alle geproduceerde plastic producten; veel daarvan is voor eenmalig gebruik;
- Juist voor producenten van consumentengoederen en verpakkingen, is het van belang om in te spelen op (aankomende) regelgeving, veranderende klantvraag en maatschappelijke druk;
- Door hun positie als afnemer in de keten, zijn ze tevens in staat om in de gehele keten verandering aan te moedigen;
- Deze groep ondernemingen is geconcentreerd en gelijksoortig wat zorgt voor een engagement met focus, waarbij bestaande goede praktijken breed in de sector kunnen worden toegepast;
- Rond deze sector is samenwerking mogelijk qua kennis en het gezamenlijk uitvoeren van engagement om zo de effectiviteit te vergroten;

Bij de keuze van specifieke ondernemingen is verder bepalend welke ondernemingen onderdeel zijn van de beleggingsportefeuilles van betrokken klanten. Ook hebben we gekeken naar recente onderzoeken waarin ondernemingen getoetst zijn op hun inzet en vorderingen om gebruik van plastic verpakking te verminderen. Zo publiceerde de VBDO recent het rapport 'Plastic Perspectives'¹⁴ en publiceert de Amerikaanse NGO 'As You Sow' een 'Plastic pollution scorecard'¹⁵. Zo zijn we gekomen tot de in de tabel hieronder genoemde selectie van ondernemingen voor dit engagement programma.

TABEL 4.3.1.1

Onderneming	Land	Sector	Score MSCI	MSCI score verpakkings- materiaal en afval ¹	Reductiedoel 'nieuw plastic' ² % reductie per jaar
Carrefour SA	Frankrijk	Supermarktketens	AAA	n.a.	2,50
Henkel AG & Co. KGaA	Duitsland	Huishoudelijke en persoonlijke producten	AAA	5,30	4,70
Jerónimo Martins, SGPS S.A.	Portugal	Supermarktketens	A	n.a.	2,10
Kimberly-Clark Corp	Verenigde Staten	Huishoudelijke en persoonlijke producten	AA	4,70	4,50
L'Oreal SA	Frankrijk	Persoonlijke producten	AAA	5,40	5,50
Procter & Gamble Company	Verenigde Staten	Huishoudelijke en persoonlijke producten	A	4,60	4,50
Repsol SA	Spanje	Olie en gas	A	n.a.	n.a
Royal Ahold Delhaize N.V.	Nederland	Supermarktketens	AA	n.a.	1,25

¹ MSCI indicator 'packaging material'

² Dit doel betreft het terugdringen van gebruik van nieuwe plastic grondstof uit fossiele brandstoffen, ook wel 'virgin plastic' genoemd. Bron: Global Commitment Progress Report 2022, of duurzaamheidsrapportage onderneming.

Samenwerking

In de aanloop naar dit programma kwamen we in contact met de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO). Aanleiding voor dit contact was een onderzoek dat zij deden naar hoe Europese ondernemingen hun gebruik van plastic in verpakkingsmateriaal beperken. Ook spraken we met As You Sow, een ngo uit de Verenigde Staten die zich richt op het verduurzamen van ondernemingen door actief aandeelhouderschap. Ook zij voeren al enkele jaren engagement over het terugdringen van plastic. Voor de dialoog met de Amerikaanse bedrijven in dit programma onderzoeken we of we met As You Sow kunnen samenwerken. Met de VBDO zullen we in 2023 het contact voortzetten en zien of verdere samenwerking mogelijk is. Daarnaast blijft Achmea IM ook lid van de PRI Plastic Investor working group, die zal worden gewijzigd in

een circulaire economie werkgroep. Verder zullen we ook blijven samenwerken met het WWF en de EllenMacArthur Foundation in het kader van de Business Coalition for a Global Plastics Treaty (een VN verdrag om wereldwijd de vervuiling door plastic aan te pakken).

Voortgang thema

Dit programma is gestart in de tweede helft van 2022. In deze periode is het voorbereidend onderzoek gedaan en hebben we de selectie van ondernemingen vastgesteld. Op een conferentie van Packaging Europe¹⁶ in september konden we onze inzet op gebied van investor engagement in de plastic waardeketen presenteren en al informeel kennis maken met enkele van de geselecteerde ondernemingen. Later in het najaar werden we door de VBDO uitgenodigd om een bijdrage te leveren aan een webinar ter presentatie van hun

¹⁴ www.vbdo.nl/en/2022/11/supermarkets-and-fmcgs-are-not-taking-responsibility-to-reduce-plastic

¹⁵ www.asyousow.org/reports/plastic-pollution-scorecard-2021 As You Sow, 2021

¹⁶ Sustainable Packaging Summit, Packaging Europe, 13-14 september 2022

onderzoek 'Plastic perspectives'. In dit webinar konden we onze reactie op het onderzoek geven en onze doelen en verwachtingen ten aanzien van engagement over plastic, verpakkingen en afval kenbaar maken. In de laatste maand van het jaar zijn de brieven aan de geselecteerde ondernemingen gestuurd. In de brief hebben we onze zorgen rond de problematiek van plastic verpakking en afval toegelicht en de engagement doelen kenbaar gemaakt. Ook hebben we de ondernemingen uitgenodigd voor een gesprek daarover. Hieronder volgt een korte beschrijving van elk van de ondernemingen in dit programma.

Ahold Delhaize

Ahold Delhaize ontstond in 2016 uit de fusie tussen de Nederlandse en Belgische supermarktondernemingen Ahold en Delhaize. Hoewel vooral bekend van de supermarkten en drogisterijen in Nederland en België, behaalt de onderneming bijna 2/3 van de omzet uit de supermarktketens in Verenigde Staten. Het concern heeft bijna 380.000 medewerkers en 7000 winkels en is wat betreft marktaandeel de nummer 4 in Europa en nummer 5 in de Verenigde Staten. In de supermarkten, drogisterijen en de online winkels, waaronder Bol.com, worden grote hoeveelheden plastic verpakking gebruikt. En hoewel Ahold Delhaize al serieus werkt aan het reduceren van plastic verpakking zal de onderneming de inzet moeten opschalen en het tempo moeten versnellen. We zullen dan ook het gesprek aan gaan over hoe de onderneming dit kan doen, en welke nieuwe, aangescherpte doelen daartoe gesteld kunnen worden.

Carrefour

Het Franse supermarktconcern Carrefour, opgericht in 1958 in Annecy, heeft meer dan 15.000 winkels in 31 landen. Carrefour is na Walmart de grootste supermarkten ter wereld. De keten is de uitvinder van het hypermarktconcept: de hele grote supermarkt, waar naast etenswaren ook een groot aanbod is van kleding tot huishoudelijke artikelen, elektronica en meubilair. Als 's werelds tweede retailer in omvang heeft Carrefour een grote rol in het terugdringen van het gebruik van plastic. En vanwege de strenge verpakkingswetgeving in Frankrijk, heeft de onderneming al relatief veel ervaring met duurzame oplossingen. We willen daarom met Carrefour in gesprek over wat de andere supermarktketens van hen kunnen leren. Maar we zullen Carrefour ook vragen om het tempo van plastic reductie verder te versnellen en de goede praktijken uit Frankrijk ook uit te rollen in andere landen.

Jerónimo Martins

Jerónimo Martins (JM) is een Portugese onderneming met supermarktwinkels, voedseldistributie en gespecialiseerde detailhandel. De onderneming heeft bijna 5.000 winkels waarvan de meeste in Portugal, maar ook in Polen (Biedronka) en Colombia (Ara). De supermarkten van het merk Pingo Doce beheert JM via de Joint Venture Jerónimo Martins Retail (JMR), waarvan Ahold Delhaize de minderheidsaandeelhouder is. Als supermarktketen produceert en verkoopt de onderneming dagelijks grote

hoeveelheden plastic verpakkingen. De onderneming heeft de problemen rond plastic afval al duidelijk op de radar en werkt al aan het reduceren van plastic verpakking. We willen met Jerónimo Martins in gesprek gaan over hoe het tempo van plastic reductie verder versneld kan worden en hoe succesvolle oplossingen ook uitgerold kunnen worden naar alle landen waar de onderneming actief is.

Henkel

Henkel, opgericht in 1876 is een Duitse multinational gespecialiseerd in chemie en verzorgingsproducten. Henkel heeft wereldwijd meer dan 52.000 mensen in dienst, waarvan ongeveer 85% buiten Duitsland. De onderneming produceert bekende haarverzorgingsproducten zoals Schwarzkopf, zepen, wasmiddelen (Persil), wasverzachters, kleefstoffen (Pritt en Pattex) en functionele coatings. Als producent van vele duizenden flessen shampoo en wasmiddelen, werkt Henkel al aan de verduurzaming van de verpakkingen. In 2021 was al 18% van de verpakkingen van gerecycled plastic gemaakt. Maar ook bij Henkel zullen tempo en schaal van verduurzaming het onderwerp van gesprek zijn. We zullen bespreken wat de onderneming kan versnellen en verbreden, en hoe ze daarover ook beter aan aandeelhouders kan rapporteren.

Kimberly-Clark

Kimberly-Clark uit de Verenigde Staten maakt consumentenproducten op gebied van gezondheid en hygiëne. Tot het assortiment voor consumenten behoren luiers, tissues, papieren handdoeken en incontinentieproducten. Voor de gezondheidszorg maakt de onderneming operatiejassen en gezichtsmaskers voor eenmalig gebruik. De producten van Kimberly-Clark worden verkocht in landen over de hele wereld. Ook Kimberly Clark gebruikt nog veel plastic, zowel in de producten, als in verpakkingen. De onderneming heeft inmiddels het doel om de plastic voetafdruk met 50% te verminderen in 2030. Ondanks dit stevige doel, moet er bij Kimberly-Clark nog veel gebeuren om dit doel te bereiken. Ook kan de onderneming in de rapportage over de voortgang nog veel verbeteren.

L'Oréal

L'Oréal uit Frankrijk is 's werelds grootste producent van cosmetica, parfums, haarverzorging en huidverzorgingsproducten. De merken, waaronder Lancôme, Maybelline, Garnier, Redken en Matrix worden verkocht in meer dan 150 landen. L'Oréal bezit ook een belang van 19,5% in het farmaceutische bedrijf Sanofi/Synthélabo. De meerderheid van de aandelen van L'Oréal, ruim 54%, is in handen van Gesparal, een holding met als eigenaren Liliane Bettencourt en haar familie (51%) en het Zwitserse Nestlé (49%). L'Oréal gebruikt veel plastic als verpakkingsmateriaal. En hoewel er al gewerkt wordt aan verduurzaming van verpakkingsmaterialen, bijvoorbeeld door gebruik van gerecycled plastic, moet er ook bij L'Oréal nog veel gebeuren. In gesprek met L'Oréal willen we zien welke goede praktijken, bijvoorbeeld op gebied van navulbare verpakking, ook door concurrenten toegepast kunnen worden. En we zullen de onderneming aansporen

om waar mogelijk het tempo van verduurzaming op te voeren en ook beter over de voortgang te rapporteren.

Procter & Gamble

Procter & Gamble (P&G) is een Amerikaanse producent en verkoper van consumentengoederen. De producten van de onderneming omvatten shampoo en haarverzorging, scheermesjes, tandenborstels, tandpasta, afwasmiddelen, detergents, oppervlaktereinigers en luchtverfrissers. De belangrijkste merken zijn onder andere Head & Shoulders, Ariel, Braun en Fusion. P&G verkoopt de producten via diverse kanalen zoals supermarkten, kruidenierswinkels, ledenclubwinkels, gespecialiseerde schoonheidswinkels, online kanalen, apotheken en drogisterijen. Voor veel van de producten wordt plastic als verpakkingsmateriaal gebruikt. En hoewel P&G al wel een doel heeft gesteld om het percentage nieuwe plastics uit fossiele grondstoffen te reduceren, zijn de uitdagingen voor de onderneming nog steeds groot. We zullen daarom met de onderneming in gesprek gaan over de voortgang, goede voorbeelden voor andere ondernemingen, en over hoe het voorkomen van plastic afval wereldwijd versneld te reduceren.

Repsol

Repsol is een olie- en gasbedrijf uit Spanje. De onderneming verdient de meest omzet uit winning en verkoop van olie en gas. Maar Repsol produceert ook basismaterialen voor plastics. Waar ten aanzien van olie en gas de transitie naar een 'net-zero' economie de grootste uitdaging is, is op gebied van plastics ook de vraag hoe de onderneming kan bijdragen aan de transitie van plastics uit fossiele grondstoffen naar een circulaire economie op basis van natuurlijke materialen en hergebruik. Daarnaast is het de vraag wat het voor Repsol betekent, als de vraag naar plastics uit fossiele grondstoffen gaat afnemen. Over deze vragen zullen we met Repsol in gesprek gaan. We zullen daarbij inzetten op het versnellen van de nodige transities, aanscherping van de doelen en verbetering van de rapportage over de voortgang. In het engagement met Repsol willen we samenwerken met As You Sow, een ngo uit de Verenigde Staten, die in samenwerking met beleggers bedrijven aanzet tot verduurzaming. As You Sow voert al langer een vergelijkbare dialoog met een aantal petrochemische bedrijven in de Verenigde Staten en wil nu ook met Europese petrochemische ondernemingen in gesprek.

Vervolg

In het begin van 2023 zullen de eerste gesprekken met de ondernemingen plaatsvinden. De eerste gesprekken met Ahold Delhaize, Carrefour, Henkel, Jerónimo Martins en Repsol zijn inmiddels gepland.

4.3.2. Goede en beschikbare medicijnen

Medicijnen, en daarmee de farmaceutische sector, zijn van groot belang voor een goede gezondheidszorg. Door de ontwikkeling van goede medicijnen is een effectieve behandeling van een grote groep aandoeningen mogelijk geworden. Hoewel de farmaceutische sector dus een belangrijke en nuttige rol vervult, spelen er tegelijkertijd verschillende problemen en misstanden.

Achtergrond van thema

Een aantal belangrijke misstanden in de farmaceutische sector zijn:

- Het prijsbeleid van sommige medicijnen, dat behandelingen ontoegankelijk maakt;
- De omgang met patenten en regelgeving die prijzen opdrijft en de toegankelijkheid van medicijnen vermindert;
- Corruptie en het verlenen van gunsten aan zorgverleners om de verkoop van medicijnen te verhogen;
- Het onvoldoende ontwikkelen van medicijnen met een groot maatschappelijk belang, vanwege een relatief kleine afzetmarkt;
- Verslavingen aan sommige pijnstillers, onder andere in de Verenigde Staten lopen hierover rechtszaken.

De Covid-19 pandemie heeft deze misstanden extra in de schijnwerpers gezet. De farmaceutische sector speelt een belangrijke rol in het oplossen van de pandemie, zowel in maatschappelijke als economische zin. Dit is echter alleen effectief als de sector inzet op een goede beschikbaarheid van medicijnen, een prijsstelling die wereldwijde toegang mogelijk maakt en op langere termijn inzet op medicijnen, die toekomstige pandemieën kunnen bestrijden.

Doel van thema

Er zijn verschillende stappen, die ondernemingen op dit thema kunnen zetten. Op basis van onze uitgangspunten en voorbereidend onderzoek hebben we de volgende hoofddoelstellingen geselecteerd die, worden vertaald in bedrijfsspecifieke doelen:

- Het doel om medicijnen betaalbaar en toegankelijk te maken en een centrale plek te geven in de bedrijfsstrategie;
  - ✓ Het ontwikkelen van een transparant en verantwoord prijsbeleid. Denk aan een koppeling tussen de prijs van het medicijn, de gerealiseerde gezondheidswinst en de ontwikkelingskosten;
  - ✓ Op een verantwoorde manier omgaan met patenten en licenties, die voorkomt dat medicijnen onbereikbaar worden;

- ✓ Het sturen op maatschappelijke impact, gezondheidswinst en veilige medicijnen, ook in research & development;
- ✓ De verankering van internationale standaarden, onder andere van de Wereldgezondheidsorganisatie.

- Het hebben van een gedegen beleid, implementatie en onafhankelijke monitoring om corruptie, oneerlijke handelspraktijken en belastingontwijking te voorkomen.
- Het vergroten van de transparantie en rapportage over de bovengenoemde onderwerpen voor investeerders, consumenten en andere stakeholders. Inclusief tax-transparency, lobby-activiteiten en betalingen aan zorgverleners.
- Bovenstaande doelstellingen een plek te geven in het variabele beloningsbeleid.

Bovenstaande punten hebben we een plek gegeven in het *investor statement* over de Covid-19 crisis, dat we in april 2020 in samenwerking met diverse investeerders hebben opgesteld voor de farmaceutische sector.

Vervolgstappen Investor Statement

In 2020 hebben we het initiatief genomen voor een investor statement over de rol van de farmaceutische sector in de Covid-19 pandemie. We riep hierbij de sector op verder te kijken dan korte-termijn financiële belangen en alles op alles te zetten voor een effectieve bestrijding van Covid-19 wereldwijd. In totaal hebben zich meer dan 40 investeerders bij het initiatief aangesloten (vermogensbeheerders, pensioenfondsen en verzekeraars). De gehele groep vertegenwoordigt een totaal vermogen van meer dan €2000 miljard. We hebben over dit statement diverse gesprekken gevoerd met de aangeschreven ondernemingen.

Als vervolg hebben we uit naam van 65 institutionele beleggers begin 2022 een brief gestuurd naar Johnson & Johnson, Pfizer, Moderna en AstraZeneca, waarin we de farmaceuten oproepen om een Eerlijkere Verspreiding van Vaccins een plek te geven in het beloningsbeleid. Opname van dit thema is een lakmoesproef voor de mate waarin een bedrijf belang hecht aan het onderwerp en de mate waarop het bestuur stuurt. Alle bedrijven hebben op de brief gereageerd en met Johnson & Johnson, Pfizer en Moderna is deze in detail besproken.

Een belangrijke uitkomst van de gesprekken was dat de ondernemingen open stonden om het een plek te geven in het beloningsbeleid, maar dat zij nog worstelde met goede doelstellingen. Daarom hebben we met een kerngroep van investeerders, met input van experts zoals Access to Medicine, gewerkt aan het opstellen van een lijst van voorwaarden en logische doelstellingen om op te nemen in de strategie en het beloningsbeleid voor de farmaceutische sector.

Er is in de tweede helft van 2022 een nieuwe brief opgesteld en verstuurd naar een bredere groep van farmaceuten, met ons voorstel van doelstellingen om op te nemen in het beloningsbeleid. Op basis van de brief hebben er verschillende gesprekken plaatsgevonden, waarover wij in dit hoofdstuk zullen rapporteren.

De doelstellingen zijn gericht op het structureel oplossen van de problematiek. Dit engagement thema sluit met name aan bij de volgende Sustainable Development Goals:

• **SDG 3: Goede Gezondheid & Welzijn**

We richten ons op het onderliggende doel 3.8, dat zorgt voor een universele ziekteverzekering, met inbegrip van bescherming tegen financiële risico's, toegang tot kwalitatief hoogwaardige, essentiële gezondheidszorg en toegang tot de veilige, doeltreffende, kwalitatief hoogwaardige en betaalbare essentiële geneesmiddelen en vaccins voor iedereen. Ook richten we ons op onderliggend doel 3.b.

Geselecteerde sectoren & bedrijven

De wereld telt veel farmaceutische ondernemingen. Om focus aan te brengen in ons engagementprogramma selecteren we 8 ondernemingen op basis van de volgende uitgangspunten:

- De onderneming maakt via aandelen en/of bedrijfsobligaties deel uit van onze beleggingsportefeuille;
- Diverse databronnen (onder andere MSCI, Access to Medicine en eigen onderzoek) maken duidelijk dat de onderneming stappen kan zetten op het thema Goede en Beschikbare Medicijnen;
- De onderneming is relevant voor de Nederlandse zorgmarkt;
- Op basis van eigen analyse is het waarschijnlijk dat engagement met de desbetreffende onderneming effectief kan zijn, bijvoorbeeld door middel van samenwerking met andere investeerders.

TABEL 4.3.2.1 SELECTIE BEDRIJVEN VOOR DIT ENGAGEMENTTHEMA

Naam onderneming	Land	Score MSCI	Plek op de ranglijst bij de Access to Medicine index 2018	Access to healthcare score MSCI	Aantal controverses per onderneming (bron MSCI)
Novartis AG	CH	BBB	2	5,2	37
Johnson & Johnson	US	BBB	3	6,9	39
Roche Holding AG	CH	A	10	5,3	15
Bayer AG	DE	BBB	16	5,7	50
AbbVie Inc.	US	BBB	17		10
Biogen	US	A	-	2,9	7
Aurobindo	IN	B	-	4,0	17

Access to Medicine

De stichting Access to Medicine, gevestigd in Amsterdam, zet zich in om medicijnen wereldwijd toegankelijk te maken, met name in ontwikkelingslanden. Om dit te bereiken, publiceert Access to Medicine diverse ranglijsten waarop farmaceuten worden gerangschikt op de thematiek Ontwikkelen en het Beschikbaar Maken van Medicijnen. De bekendste ranglijst is de Access to Medicine index, die de 20 grootste farmaceuten wereldwijd rangschikt. In november 2022 heeft Access to Medicine de nieuwe versie van deze index gelanceerd. De stichting publiceert ook ranglijsten over de inspanningen van ondernemingen om vaccins beschikbaar te maken en resistentie tegen antibiotica te bestrijden. De resultaten worden gebruikt door een brede coalitie van investeerders om farmaceuten aan te sporen om medicijnen wereldwijd beter beschikbaar te maken. We zijn actief lid van deze coalitie en gebruiken de onderzoeksresultaten om onze dialogen gedegen voor te bereiden.

Meer informatie is te vinden op: <https://accesstomedicinefoundation.org/>

Voortgang thema

In de tweede helft van 2022 hebben we op diverse manieren contact gehad met de farmaceuten die zijn opgenomen in dit engagement programma, namelijk:

- via onze engagementgesprekken;
- door deelname aan een ronde tafel bijeenkomst met farmaceuten;
- onze brieven over het geven van een plek aan toegang tot medicijnen in het beloningsbeleid en;
- door deelname aan een bijeenkomst van de Access to Medicine Index.

We sluiten na 3 jaar onze engagement op dit thema af. Hieronder geven we daarom, naast de stappen van het

afgelopen halfjaar, onze conclusie van elk engagementtraject.

Biogen

Met Biogen hadden we in december een gesprek met de voorzitter van de raad van bestuur en de voorzitter van de remuneratiecommissie. We spraken over hoe ESG-doelstellingen, en toegang tot medicijnen in het bijzonder, een plek in het beloningsbeleid kunnen krijgen. De onderneming heeft de thema's klimaat en diversiteit al toegevoegd als ESG-doelstellingen in het beloningsbeleid. Biogen staat ook open om toegang tot medicijnen toe te voegen als doelstelling in het beloningsbeleid. Het worstelt echter nog met deze doelstelling, omdat het druk ervaart van andere investeerders om terughoudend te zijn.

Wij hebben in het gesprek aangegeven dat een logische eerste stap zou kunnen zijn om bij het thema diversiteit ook medicijnonderzoek te integreren. Immers, op dit moment wordt bij veel medicijnonderzoek nog onvoldoende rekening gehouden met verschillen tussen mannen en vrouwen, bevolkingsgroepen en de gezondheidszorg in diverse landen. Ook voor de toegang tot medicijnen zou dat een logische eerste stap zijn om te integreren in het beloningsbeleid.

Biogen gaat onze aanbeveling onderzoeken en bespreken binnen het bestuur. Hoewel dit mogelijk tot stappen leidt, is het nog onzeker of dit ook in de praktijk wordt gebracht. Ook omdat Biogen nog stappen dient te zetten op de betaalbaarheid van haar medicijnen, sluiten we deze engagement af zonder positieve voortgang op mijlpaal 4 en 5.

Novartis

Met Novartis hadden we dit halfjaar meerdere gesprekken. Eén gesprek over de uitkomsten van de Access to Medicine Index en één gesprek over het opnemen van het thema toegang tot medicijnen in het beloningsbeleid. Novartis is, in vergelijking met andere farmaceuten, vrij ver op dit thema.

In de nieuwe beoordeling van de Access to Medicine Index laat de onderneming zien meerdere stappen te hebben gezet. Zo heeft de onderneming een ESG raad opgericht, zich

aangesloten bij een coalitie voor verbeterde toegang tot medicijnen ter behandeling van kanker en heeft het licenties beschikbaar gemaakt voor het medicijn Nilotinib. Als gevolg kan dit medicijn beter en goedkoper beschikbaar komen in ontwikkelingslanden. Ook wat betreft het beloningsbeleid, heeft Novartis toegang tot medicijnen een plek gegeven in de jaarlijkse doelstellingen. We hebben Novartis aanbevolen dit thema ook op te nemen in de lange termijn doelstellingen. Novartis gaf aan dit mee te nemen voor de aankomende herziening. We sluiten deze engagement met succes af.

Gilead

Met Gilead hebben we in het tweede halfjaar meerdere gesprekken gehad. In het eerste gesprek spraken we met de onderneming over de uitkomsten van een resolutie, die we met een groep investeerders hadden ingediend voor de aandeelhoudersvergadering in de eerste helft van het jaar. In deze resolutie riepen we de onderneming op om meer transparantie te geven over haar lobbyactiviteiten en te zorgen dat deze activiteiten niet in strijd handelen met haar ESG-doelstellingen. Deze resolutie ontving op de aandeelhoudersvergadering van 2022 ongeveer 50% van de stemmen. In het gesprek gaf Gilead aan stappen te gaan zetten op dit thema, waaronder het doorlichten van haar huidige lobbyactiviteiten, lidmaatschappen aan sectororganisaties en transparantie hierover te vergroten.

Het tweede gesprek ging over de uitkomsten van de Access to Medicine Index. De onderneming heeft een aantal stappen gezet, zoals een samenwerking om de behandeling van hepatitis in Vietnam en de Filipijnen te verbeteren. Relatief is Gilead echter net als vorig jaar op de 14^e plaats geëindigd. De onderneming heeft daarom nog verschillende stappen te zetten om medicijnen wereldwijd beter toegankelijk te maken. Toch sluiten we deze engagement succesvol af, met name omdat onze gesprekken, in combinatie met escalatie via een resolutie, uiteindelijk resultaat heeft opgeleverd en duidelijk te koppelen is met onze engagementactiviteiten.

Aurobindo

Bij Aurobindo is het, ondanks vele e-mails en telefoontjes via meerdere contactpersonen, niet gelukt een gesprek tot stand te brengen in H2 2022. Dit is teleurstellend aangezien de onderneming in H1 2022 had toegezegd een gesprek te organiseren. Hoewel we inhoudelijke vooruitgang zien wat betreft het ESG beleid, sluiten we deze engagement onsuccesvol af. Het is niet gelukt meerdere gesprekken in te plannen en de onderneming heeft de boot voor een diepgaande dialoog afgehouden.

Bayer

Met Bayer hebben we in het tweede halfjaar meerdere gesprekken gehad. Het onderwerp 'toegang tot medicijnen in het beloningsbeleid' is niet ter sprake gekomen, aangezien Bayer dit al heeft geïntegreerd in het beloningsbeleid. Het rekent bestuurders af op wereldwijd vergroten van de toegang tot anticonceptie.

Met Bayer is gesproken over het geven van meer transparantie over haar lobbyactiviteiten. De onderneming heeft toegezegd dit te gaan doen en we hebben met Bayer besproken hoe deze transparantie het beste ingevuld kan worden. Bayer gaat in 2023 onze aanbevelingen in de praktijk brengen.

Daarnaast hebben we met de onderneming gesproken over de uitkomsten van de Access to Medicine Index. De onderneming is 4 plaatsen gestegen op de ranglijst (van 13 naar 9). Deze stijging is onder meer te danken aan het versterken van de ESG governance en haar investeringen om de toegang tot anticonceptie, de behandelingen van slaapziekte en de ziekte van Chagas te vergroten. Door deze voortgang sluiten we deze engagement dan ook met succes af. Een belangrijke kanttekening is dat er op een andere thema, de negatieve impact van bestrijdingsmiddelen bij dochterbedrijf Monsanto op de biodiversiteit, nog een casus in ons normatieve engagement programma speelt.

Johnson & Johnson

Johnson & Johnson hebben we in oktober een brief gestuurd met onze suggesties om de toegang tot medicijnen een plek te geven in haar beloningsbeleid. We hebben deze brief gepresenteerd op een ronde tafel bijeenkomst voor farmaceutische ondernemingen, waar ook Johnson & Johnson aanwezig was. De onderneming heeft daarnaast schriftelijk gereageerd op de brief. De onderneming liet weten onze brief te delen met de betrokken bestuurders en het mee te nemen in haar evaluatie van het beloningsbeleid. De onderneming deed echter nog geen concrete toezeggingen.

Wat betreft de uitkomsten van de Access to Medicine Index zien we dat de onderneming een aantal stappen heeft gezet. Zo heeft de onderneming 270 miljoen aan Covid-19 vaccins tegen kostprijs beschikbaar gemaakt in ontwikkelingslanden. Daarnaast heeft de onderneming een nieuwe strategie en doelstellingen opgesteld op het gebied van toegang tot medicijnen. Eén van de doelstellingen is dat voor elk medicijn of vaccin een plan wordt opgesteld om de toegang tot deze medicijnen te vergroten. De onderneming heeft daarnaast doelstellingen opgesteld voor toegang tot haar medicijnen op het gebied van HIV, schizofrenie en Tuberculose. Deze stappen hebben ertoe geleid dat de onderneming 1 plaats is gestegen in de Access to Medicine Index (van plaats 3 naar 2) en het één van de best scorende ondernemingen van de index is.

Hoewel het in deze engagementcasus lastig is om een direct causaal verband te leggen, zien we dat de onderneming stappen heeft gezet op diverse punten die we in onze engagement hebben besproken. We ronden deze engagement dan ook positief af. Ook bij Johnson & Johnson hebben we hierbij de kanttekening dat de onderneming nog verschillende stappen kan zetten rondom de betaalbaarheid van medicijnen en de transparantie hierover.

Abbvie

Ook Abbvie hebben we een brief gestuurd over het integreren van doelstellingen op het gebied van toegang tot medicijnen in haar beloningsbeleid. Abbvie heeft vorig jaar al eerste stappen gezet, naar aanleiding van een mede door ons ingediende resolutie. Met deze brief vragen we hen extra stappen te zetten.

In de tweede helft van 2022 hebben we weer een resolutie ingediend bij Abbvie voor de aandeelhoudersvergadering van 2023, over het gebruik van zogenaamde secundaire en tertiaire patenten. Dit zijn patenten die worden ingediend na het aflopen van een eerst patent. Hierdoor houdt een farmaceut voor zeer lange tijd een monopolie op een medicijn, waardoor de prijzen zeer hoog blijven en de toegankelijkheid onder druk staat. Zo heeft Abbvie voor haar medicijn Humira 130 patenten geregistreerd. De resolutie roept de onderneming op om transparant te zijn of en hoe maatschappelijke impact wordt meegewogen bij de besluitvorming voor het indienen van secundaire en tertiaire patenten.

Op het gebied van Access to Medicine heeft Abbvie een aantal stappen gezet, maar relatief minder dan andere farmaceuten. De onderneming is dan ook twee plaatsen gedaald op de Access to Medicine Index (van plaats 17 naar 19). Door het succes dat we met onze resolutie hebben behaald, sluiten we deze engagement positief af. Echter met een belangrijke kanttekening dat de onderneming duidelijk achterloopt op het toegankelijk maken van medicijnen, en dat de onderneming nog vele stappen te zetten heeft op dit thema. In 2023 zullen nog twee gesprekken met de onderneming plaatsvinden over het beloningsbeleid en onze resolutie. Aangezien we dit thema afsluiten wordt hierover in de volgende rapportage gerapporteerd in het hoofdstuk "Collectieve Initiatieven".

Roche

Ook Roche hebben we een brief gestuurd over haar beloningsbeleid. De onderneming heeft toegezegd deze brief met de verantwoordelijke bestuurders te delen. In de eerste helft van 2022 hebben we Roche de suggestie gedaan om de transparantie over haar lobbybeleid te verbeteren. We hebben Roche in de tweede helft van 2022 gevraagd of dit zal leiden tot een aanpassing van haar beleid en rapportage. De onderneming liet weten dit nog niet op korte termijn te gaan doen.

Wat betreft de Access to Medicine Index heeft de onderneming een aantal verbeteringen laten zien. Zo zal het haar PCR testen voor Covid-19 opnemen in een programma om wereldwijd de toegang tot deze testen te verbeteren. Dit is een belangrijke stap, aangezien de onderneming in het begin van de Covid-19 pandemie veel kritiek heeft ontvangen wat betreft het onvoldoende leveren van testvloeistoffen en het onmogelijk maken hier alternatieven voor te gebruiken. Relatief is Roche 1 plaats gedaald op de Access to Medicine ranglijst (van 9 naar 10).

Hoewel we een open dialoog hebben gehad met de onderneming, sluiten we deze engagement niet af met voortgang op mijlpaal 4 en 5. Wij zien relatief te weinig voortgang bij de onderneming op de door ons opgebrachte verbeterpunten.

Conclusie

We hebben in dit engagementtraject verschillende verbeteringen afgedwongen bij farmaceuten. Toch sluiten we deze engagement af met gemengde gevoelens. Juist over onderwerpen die raken aan de financiële prestaties van farmaceuten, zoals patenten en prijsbeleid, reageerde ondernemingen defensief op de dialoog en zien we onvoldoende vooruitgang. Een belangrijke reden waarom we, in vergelijking met andere thema's, veel escalatiemechanismes hebben ingezet. Van investor statements, resoluties, de media opzoeken tot vragen op aandeelhoudersvergaderingen. Juist door het inzetten van deze stappen hebben we een aantal toezeggingen kunnen binnenhalen, terwijl dit op andere thema's in het thematisch engagement programma niet direct nodig was voor het behalen van resultaat. Daarnaast zien we ook grote verschillen tussen de ondernemingen. Over het algemeen was de dialoog met de Europese farmaceuten opener en effectiever, terwijl bij de farmaceuten uit de Verenigde Staten de toon defensiever was en er meer weerstand was om stappen te zetten. Door samen te werken met andere investeerders was het mogelijk om meer druk te zetten bij de dialogen. Ook de kennis en uitkomsten van de Access to Medicine Index hielpen om de dialoog op gang te brengen en gericht te voeren.

4.4. ESG Nederland

Nederlandse beursgenoteerde bedrijven zijn belangrijke actoren in de Nederlandse samenleving als werkverschaffers, centra voor innovatie en als bron van economische activiteit. Aandeelhouders hebben een controlerende rol en beïnvloeden via hun stembeleid en dialoog het ondernemingsbeleid. Vanwege de belangrijke rollen die Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen spelen is het relevant om extra aandacht te leggen op deze specifieke groep van ondernemingen via een permanente dialoog.

Achtergrond

Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen hebben de speciale aandacht van Nederlandse institutionele beleggers vanwege de directe sociaaleconomische belangen die hun bedrijfsactiviteiten met zich meebrengen. Belangrijke strategische besluiten van deze ondernemingen, zoals fusies en overnames, kunnen significante effecten hebben op de lokale werkgelegenheid, de concurrentiepositie van de onderneming en langetermijnwaardecreatie. Ook remuneratievoorstellen of (her)benoemingen van bestuurders leiden regelmatig tot maatschappelijk discussie. We hechten er grote waarde aan om op structurele wijze de dialoog te voeren met Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen. Hierbij toetsten we de beleidsvoorstellen aan de uitgangspunten en best practices van de Nederlandse Corporate Governance Code (herzien in 2016), en sinds 2019 aan de Nederlandse Stewardship Code. Bij het voeren van de dialogen trekken we zoveel mogelijk op in collectief verband, verenigd in Eumedion.

De Stewardship Code geeft ons als institutionele belegger de mogelijkheid verantwoording af te leggen aan deelnemers en klanten over de wijze waarop we invulling geven aan onze aandeelhoudersrechten. De code is in lijn met de verantwoordelijkheden van aandeelhouders ten aanzien van transparantie rond het betrokkenheids- en stembeleid, zoals vastgelegd in de herziene EU-richtlijn aandeelhoudersrechten (Shareholders' rights directive). De Stewardship Code onderstreept het belang van aandeelhoudersbetrokkenheid in het streven naar langetermijnwaardecreatie van de Nederlandse beursondernemingen, zoals vastgelegd in de Nederlandse Corporate Governance Code. Daarnaast verlangt de code van institutionele beleggers de bereidheid om, eventueel samen, een constructieve dialoog aan te gaan met de Nederlandse beursondernemingen en andere belanghebbenden.

Overzicht dialogen

In de tweede helft van 2022 is Achmea IM, namens PMA, in dialoog gegaan met drie Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen. Deze dialogen vonden plaats binnen het Eumedion verband, zie tabel 5.1.1.

TABEL 4.4.1 DIALOGEN MET NEDERLANDSE BEURSGENOTEERDE ONDERNEMINGEN H2 2022

Onderneming	Besproken onderwerpen
Philips	Klimaat, diversiteit, mensenrechten, strategie.
Shell	Klimaat, beloningsbeleid, bestuur.
Vopak	Klimaat en beloningsbeleid

Dialogen met Nederlandse ondernemingen

Philips

In het 2^e halfjaar is met de voorzitter van de Raad van Commissarissen van Philips gesproken over het vertrek van Frans van Houten als CEO van Philips en het aantreden van Roy Jakobs als nieuwe CEO. De voorzitter heeft toegelicht waarom er op dit moment gekozen is voor de wisseling, welke overwegingen een rol hebben gespeeld en hoe het proces verlopen is. Wat betreft de timing werd aangegeven dat Philips het een voordeel vond dat de nieuwe CEO het budget voor 2023 kon voorbereiden en daarmee in eigen hand had. Het proces voor opvolging is eind 2021, begin 2022, gestart. Er is zowel naar interne als externe kandidaten gekeken. Hier is ook een recruiter bij betrokken geweest. Dit zorgde voor een internationale lijst. De Raad van Commissarissen had al besproken welke vaardigheden, competenties en ervaring er gewenst was. Begin augustus 2022 werd de keuze gemaakt voor Roy Jakobs. De RvC vindt het een voordeel dat Roy Jakobs bekend is met Dreamstation en de terugroepactie van de apneu apparaten. Hierdoor kon de nieuwe CEO met dit onderwerp gelijk van start gaan. Philips heeft benadrukt dat Roy Jakobs niet betrokken was bij de start van de problemen met Dreamstation.

Ook is er gesproken over het verloop van de terugroepactie van de apneu apparaten. Philips geeft aan hard te werken aan een oplossing. Alle relevante apparaten kunnen niet in één keer teruggeroepen en vervangen worden. Dit kost tijd. De terugroepactie gaat de FDA echter te langzaam. Over het nog lopende onderzoek naar de (on)schadelijkheid van de apneu apparaten op de gezondheid van de gebruikers kon Philips nog niets zeggen. Het is onbekend wanneer het onderzoek is afgerond.

Uiteraard is er ook gesproken over het beloningsverslag van Philips op de jaarlijkse aandeelhoudersvergadering. Wij zijn het niet eens met de discretionaire aanpassing die de RvC heeft toegepast om de doelstellingen aan te passen, waardoor de bonussen toch werden behaald en deze werden uitgekeerd. Zeker gezien de recente problemen met de slaapapneu apparaten. Ons standpunt is ook toegelicht in het gesprek met Philips in het 1^e halfjaar, in aanloop naar de jaarlijkse aandeelhoudersvergadering. Andere aandeelhouders van Philips hebben duidelijk gemaakt dat zij de bonus niet gerechtvaardigd vinden. Zo heeft bijna 80% van de aandeelhouders tegen het beloningsverslag gestemd. De reactie van Philips, tijdens en kort na de aandeelhoudersvergadering, liet ook te wensen over. De

kritiek van aandeelhouders leek niet serieus te worden genomen. Philips voert dit 2^e halfjaar gesprekken met diverse aandeelhouders om feedback te verkrijgen. De conclusies en eventuele acties die Philips neemt, wordt bekend gemaakt na afronding van het proces. Naar verwachting zal de uitkomst in aanloop naar de aandeelhoudersvergadering 2023 bekend worden gemaakt.

Shell

Met Shell hebben we twee gesprekken gevoerd, namelijk met de chair en met de voorzitter van het Remuneration Committee. Met de chair is gesproken over het vertrek van Ben van Beurden, voormalig CEO, en de keuze voor Wael Sawan als nieuwe CEO. Shell heeft hierbij het proces en de belangrijkste overwegingen die een rol hebben gespeeld bij de definitieve keuze toegelicht. Als investeerders hebben we aangegeven dat we hopen dat de nieuwe CEO de benodigde versnelling in de klimaattransitie kan gaan brengen. Daarnaast is er gesproken over de huidige wereldwijde problemen zoals de inflatie en de oorlog in Oekraïne en of dit gevolgen gaat hebben voor de strategie van Shell. De chair gaf aan dat, naar verwachting, de strategie niet radicaal zal veranderen. Shell gaf aan dat ze proberen de belangen van alle aandeelhouders en klanten te balanceren. Wat betreft de kapitaaluitgifte is besproken dat het voor aandeelhouders fijn is dat dit deels aan hen ten goede komt na mindere jaren, maar dat het gezien de klimaattransitie ook belangrijk is dat er gekeken wordt naar mogelijke investeringen die de klimaattransitie van Shell kunnen helpen.

Ook is er uitgebreid gesproken over het klimaattransitieplan van Shell. We willen informatie over hoe het plan van Shell bijdraagt aan het terugbrengen van CO₂ uitstoot op het gebied van scope 3. Shell bracht weer naar voren dat dit lastig is. Voor hun gevoel kan dat alleen door (zakelijke) klanten af te stoten. Shell gaf aan dat het belangrijk is dat de (zakelijke) klanten ook gevraagd worden om klimaattransitieplannen op te stellen. Wanneer zij hun uitstoot verminderen werkt dit door voor Shell ten aanzien van scope 3. Hierop is aangegeven dat uiteraard ieder zijn verantwoordelijkheid heeft om stappen te zetten, maar dat Shell dus ook zijn verantwoordelijkheid heeft en in gesprek moet met deze klanten. Opgemerkt wordt dat de onderbouwing van het klimaattransitieplan erg belangrijk is. Wanneer geen cijfers gepubliceerd worden, kan een goede onderbouwing toch vertrouwen geven. Dat mist momenteel. Shell gaf aan hieraan te werken.

Tijdens het gesprek met de voorzitter van het Remuneration Committee is gesproken over het aangepaste beloningsbeleid wat Shell aan de aandeelhouders zal voorleggen op de jaarlijkse aandeelhoudersvergadering in 2023. In dit aangepaste beleid worden wijzigingen aan het Long Term Incentives Plan (LTIP) voorgesteld. We hebben tijdens het gesprek feedback kunnen geven op het voorstel. Het definitieve voorstel voor het aangepaste beloningsbeleid zal pas bekend worden in aanloop naar de aandeelhoudersvergadering. De precieze uitwerking zal dan worden beoordeeld, dan zal ook bekeken worden of de

klimaat gerelateerde performance metrics als voldoende worden beoordeeld.

Vopak

In het 2e halfjaar is ook gesproken met Vopak. De steun voor het beloningsverslag van Vopak is de afgelopen 2 jaar dalende. Bij de laatste aandeelhoudersvergadering ontving het beloningsverslag van bijna 30% van de aandeelhouders een 'Tegen' stem. In 2021 was dit percentage ruim 20%. Vopak ontving dit jaar ook kritiek omdat ze in het verslag niet hebben aangegeven hoe ze met de kritiek van aandeelhouders uit 2021 zijn omgegaan. Vopak heeft in 2022 meerdere grote (groepen) aandeelhouders gesproken om hun feedback te vergaren en heeft op basis hiervan aanpassingen opgesteld. In het overleg is besproken welke wijzigingen Vopak wil doorvoeren om tegemoet te komen aan de kritiek van aandeelhouders. Vopak zal transparanter rapporteren, iets waar wij heel blij mee zijn. De transparantie ziet zowel op de definities van de 'Key Performance Indicatoren' (KPI's) als de weging van de verschillende onderdelen. Nog niet alle specifieke maatregelen zijn bekend. Er wordt momenteel gewerkt aan definitieve uitwerking van de KPI's, de weging en de afweging ex ante/ex-post. De wijzigingen zullen in het beloningsverslag over 2022 zijn doorgevoerd. We kijken uit naar het nieuwe beloningsverslag en zullen op dat moment beoordelen of het voldoet aan onze eisen.

Ook is er gesproken over het klimaattransitieplan van Vopak. Er zijn nog geen doelen gesteld met betrekking tot scope 3. Vopak geeft aan dat ze scope 3 wel meten, maar dat doelstellingen formuleren nu nog te moeilijk is gezien hun business. Er is verder gesproken over de keuze voor het basisjaar van CO₂ meting en het belang om dit consistent te houden, zodat ontwikkelingen goed te volgen zijn.

5. Stembeleid & Corporate Governance

Corporate governance, of goed ondernemingsbestuur, heeft betrekking op de verhoudingen tussen de verschillende actoren van een onderneming zoals de Raad van Bestuur (RvB), de Raad van Commissarissen (RvC), aandeelhouders en andere belanghebbenden. Rekenschap, transparantie en toezicht spelen hierbij een centrale rol. De beleggingsfondsen beleggen onder andere in beursgenoteerde ondernemingen en zijn daardoor ook aandeelhouder. Door actief gebruik te maken van aandeelhoudersrechten kan PMA invloed uitoefenen op de onderneming. Het gaat hierbij om het benoemen van bestuurders, het goedkeuren van jaarstukken en in sommige gevallen kan het zich uitspreken over het beloningsbeleid. De beleggingsfondsen doen dit onder andere door deel te nemen aan de besluitvorming op de aandeelhoudersvergadering (stemmen). Door gebruik te maken van het stemrecht kunnen de beleggingsfondsen invloed uitoefenen op ondernemingen en invloed aanwenden om een betere corporate governance te stimuleren bij de ondernemingen. Een goede corporate governance draagt bij aan de lange termijn waardecreatie.

5.1. PMA als actief aandeelhouder

De Nederlandse Corporate Governance Code schrijft voor dat institutionele beleggers zoals pensioenfondsen een beleid moeten hebben ten aanzien van het stemmen op aandeelhoudersvergaderingen van beursgenoteerde ondernemingen waarin zij beleggen. Daarbij wordt van de institutionele belegger gevraagd om minstens eenmaal per jaar aan te geven hoe invulling wordt gegeven aan het stembeleid. Daarnaast stelt de Corporate Governance Code dat de institutionele belegger minimaal eenmaal per kwartaal moet aangeven hoe hij stemde op de aandeelhoudersvergaderingen.

PMA voldoet aan de bepalingen van de Corporate Governance Code. Op de website van Pensioenfonds Medewerkers Apotheken zijn de volgende documenten te vinden:

1. Stembeleid;
2. Rapportagetool waarbij gerapporteerd wordt hoe gestemd is per aandeelhoudersvergadering.

5.2. Stemgedrag PMA

Achtergrond

De tweede helft van het jaar is relatief rustig omdat de meeste Europese en Amerikaanse aandeelhoudersvergaderingen in de eerste helft van het jaar plaatsvinden. De piek van het aandeelhoudersvergaderingen seizoen in Australië en Nieuw- Zeeland ligt wel in de tweede

helft van het jaar. In het derde en vierde kwartaal vinden daarnaast meestal bijzondere aandeelhoudersvergaderingen plaats voor tussentijdse benoemingen van bestuurders, voor de goedkeuring van beloningsbeleid en over aandelenuitgifte. In Australië was zichtbaar dat de steun voor klimaattransitieplannen van ondernemingen daalt. De ondernemingen ontvingen nog wel voor het merendeel VOOR-stemmen maar het aantal TEGEN-stemmen is toegenomen. Ook is er een stijging zichtbaar van klimaat gerelateerde aandeelhoudersresoluties in Australië.

Stemactiviteiten van PMA

Wij stemden in het afgelopen halfjaar in totaal op **243 vergaderingen** op totaal **2.478 agendapunten**. Zie tabel 5.2.1. voor de regionale verdeling van vergaderingen over H2 2022.

TABEL 5.2.1 REGIONALE VERDELING H2 2022

Land	Aantal
Australië	52
Oostenrijk	1
Canada	5
Kaaimaneilanden	1
Denemarken	4
Finland	1
Frankrijk	5
Duitsland	1
Hong Kong	4

Ierland	7
Israël	7
Italië	2
Japan	14
Jersey	3
Luxemburg	2
Nederland	8
Nieuw-Zeeland	5
Noorwegen	5
Singapore	7
Spanje	2
Zwitserland	6
Verenigd Koninkrijk	30
VS	71

Op de website van PMA kunt u via het Vote Disclosure Systeem vinden hoe we gestemd hebben per aandeelhoudersvergadering.

Wij maken bij het uitoefenen van stemrechten gebruik van het stemplatform en analyses van Institutional Shareholder Services (ISS). ISS stelt aan de hand van het Achmea stembeleid specifieke analyses op. Zo past PMA voor elke steminstructie haar eigen op maat gemaakte stembeleid toe.

Het stembeleid is op de website te vinden en wordt doorlopend geactualiseerd op basis van wereldwijde trends op het gebied van corporate governance, ons stemgedrag bij controversiële agendapunten en overige actualiteiten. Voordat een definitieve stem wordt uitgebracht, besteden we extra aandacht aan controversiële agendapunten. Het uiteindelijke besluit wordt genomen op basis van de specifieke feiten en omstandigheden van het agendapunt.

Er wordt niet altijd met het management van de onderneming meegestemd. In onderstaande tabel is een overzicht opgenomen van het percentage tegenstemmen.

TABEL 5.2.2 OVERZICHT TEGENSTEMMEN H2 2022¹

Totaal aantal stemmen	% Tegen stemmen
2.478	19%

¹ Bron: Achmea Investment Management, ISS

Als gevolg van aanpassingen door ISS in rapportages zijn de categorieën voorstellen aangepast en kan er nu geen onderverdeling gegeven worden in management- en aandeelhoudersvoorstellen. We zijn met ISS in gesprek om dit aan te passen zodat er weer een onderverdeling gegeven kan worden tussen management- en

aandeelhoudersvoorstellen. De categorieën zullen wel blijvend aangepast blijven. Het omvat de volgende indeling:

TABEL 5.2.3 OVERZICHT CATEGORIEËN

Categorie	Toelichting
Aandelen gerelateerd	O.a. uitgifte aandelen, speciale rechten, share classes
Audit gerelateerd	O.a. benoeming accountants, accountant fees
Beleggingsfondsen	Bepalingen omtrent beleggingsfondsen
Beloning	O.a. beloningsbeleid, beloning zelf, say on pay enz
Benoemingen	O.a. benoeming RvB, RvC
Bestuurders gerelateerd	O.a. benoeming commissies, beloning commissies, aanpassen termijn bestuurders, enz
Corporate Governance	O.a. aanpassen aandeelhoudersrechten, stembepalingen
Duurzaamheid	O.a. duurzaamheidsonderwerpen zoals rapportages, verantwoordelijkheid. Met name aandeelhoudersvoorstellen op het gebied van duurzaamheid bevat zowel klimaat als sociaal mix.
Klimaat	Say on Climate en aandeelhoudersvoorstellen op het gebied van klimaat
Niet-routinematig	O.a. proxy contest kosten, speciale rapporten, additionele allocatie
Overig	
Overname gerelateerd	O.a. Aanpassen statuten tegen overname, supermajority vote instellen, control shares
Routine	O.a. AGM bepalingen, dividend, belasting
Sociaal	O.a. goedkeuring donaties goede doelen, politieke donaties en aandeelhoudersvoorstellen op het gebied van Sociaal
Statuten gerelateerd	O.a. aanpassen van de statuten
Strategische transacties	O.a. fusie overeenkomst, verkoop van assets

De meeste voorstellen betroffen (her)benoemingen. Relatief gezien is het % 'tegen' stemmen het hoogst bij beloningen. Het betrof met name beloningsstructuren die als excessief, onvoldoende toegelicht en niet transparant genoeg beoordeeld worden, of waar een link met de prestaties van de onderneming ontbreekt. Dit kwam zowel terug in beloningsbeleid als beloningsverslagen.

TABEL 5.2.4 OVERZICHT STEMMEN EN TEGEN STEMMEN PER CATEGORIE¹

Categorie	Aantal voorstellen ²	% Tegen stemmen
Aandelen gerelateerd	181	7%
Audit gerelateerd	159	1%
Beloning	382	54%
Benoemingen	1.327	11%
Bestuurders gerelateerd	71	15%
Corporate Governance	4	0%
Duurzaamheid	2	50%
Klimaat	24	21%
Niet-routinematig	12	8%
Overig	25	56%
Overname gerelateerd	53	2%
Routine	157	5%
Sociaal	40	0%
Statuten gerelateerd	51	18%
Strategische transacties	30	2%

¹ Bron: ISS, Achmea Investment Management

² Het is mogelijk dat er bij het aantal voorstellen dubbelstellingen voorkomen, waardoor het totaal van deze tabel kan afwijken van het totaal aantal gestemde voorstellen.

5.3. Agenderingsrecht aandeelhouders

Op aandeelhoudersvergaderingen kunnen aandeelhouders een voorstel agenderen, mits wordt voldaan aan de voorwaarden van het lokaal geldende agenderingsrecht. Deze aandeelhoudersresoluties kunnen betrekking hebben op de thema's klimaat, milieu & gezondheid, mensenrechten en goed bestuur. In het afgelopen halfjaar hebben wij **68 aandeelhoudersresoluties** beoordeeld en onze stem uitgebracht.

Wij toetsen de afzonderlijke aandeelhoudersvoorstellen op inhoud, wenselijkheid, werkbaarheid en effect. Dat betekent dat wij niet in alle gevallen voor een resolutie zullen stemmen, ook al past deze binnen onze speerpunthema's.

Klimaat

Commonwealth Bank of Australia

Aandeelhouders verbonden aan Market Forces hebben een resolutie ingediend waarin Commonwealth Bank of Australia

(CBA) wordt verzocht informatie openbaar te maken over de wijze waarop wordt voorkomen dat haar financiering zal worden gebruikt voor nieuwe of grote projecten op het gebied van fossiele brandstoffen. De aandeelhouders erkennen de steun van de onderneming voor het Klimaatakkoord van Parijs en de doelstelling om in 2050 net zero te zijn.

CBA heeft verklaard dat het een leidende rol wil spelen in de transitie van Australië naar een net zero economie in 2050, inclusief het vaststellen van tussentijdse doelstellingen. In het klimaatrapport van 2022 heeft CBA informatie verstrekt over de wijze waarop CBA voornemens is verschillende industriesectoren te financieren en over de vooruitgang in het lopende jaar. Ook heeft het een reductiepad op sectorniveau gepubliceerd, waardoor de bank op transparante wijze de reductie kan volgen bij vier van de meest emissie-intensieve sectoren in haar portefeuille.

PMA heeft voor de resolutie gestemd, omdat extra informatie over de financiering van de onderneming in relatie tot haar toegezegde klimaatdoelstellingen aandeelhouders in staat zou stellen beter te begrijpen hoe de onderneming de aan klimaatverandering gerelateerde risico's beheert en monitort. Het voorstel is niet op de agenda gekomen nog onbekend is wat hiervan de reden is.

KLA Corporation

As You Sow heeft een aandeelhoudersvoorstel ingediend waarin KLA Corporation wordt verzocht verslag uit te brengen over haar doelstellingen inzake broeikasgasemissies, in overeenstemming met het Klimaatakkoord van Parijs. Specifiek wordt de onderneming verzocht om een rapport uit te brengen, tegen redelijke kosten en met uitsluiting van vertrouwelijke informatie, waarin wordt bekendgemaakt hoe de onderneming haar broeikasgasemissies denkt te verminderen in overeenstemming met de 1,5-gradendoelstelling van het Klimaatakkoord van Parijs.

KLA Corporation is van mening dat de 'dwingende aanpak' van het voorstel niet in het belang van de onderneming is, gezien haar huidige klimaatacties. Hoewel de onderneming stelt dat haar scope 1 en 2 GHG-reductiedoelstellingen 'SBTi informed' zijn, wordt KLA op de SBTi-website echter niet benoemd als één van de ondernemingen met vastgestelde wetenschappelijk onderbouwde doelstellingen. De onderneming stelt dat het eind 2023 van plan is zijn scope 3-emissiestrategie bij te werken, wat in overeenstemming kan zijn met het Klimaatakkoord van Parijs.

Aandeelhouders hebben er baat bij te weten hoe de onderneming van plan is de klimaattransitie naar een koolstofarmere economie te bewerkstelligen en dat het haar scope 3-emissies af gaat stemmen op de doelstellingen uit het Klimaatakkoord van Parijs. Scope 3 zijn daarbij het overgrote deel van de broeikasgasemissies van de onderneming. Om deze reden heeft PMA VOOR het voorstel gestemd. Van de aandeelhouders heeft 25% VOOR het

voorstel gestemd, het voorstel is hiermee afgewezen. Het voorstel stond voor het eerst op de agenda.

Sysco Corporation

Green Century Capital Management ("Green Century") heeft een aandeelhoudersvoorstel ingediend op de aandeelhoudersvergadering van Sysco. De onderneming wordt gevraagd jaarlijks verslag uit te brengen over haar maatregelen om het gebruik van absolute plasticverpakkingen te verminderen.

Sysco heeft het Maatschappelijk Verslag 2021 gepubliceerd, waarin het haar inspanningen op het gebied van afvalvermindering schetst. Zo heeft de onderneming recyclingmogelijkheden met voedsel- en organisch afval uitgebreid. De onderneming maakt geen informatie bekend over haar plastic voetafdruk. Ook heeft Sysco geen doelstellingen geformuleerd om haar plasticgebruik te verminderen. Het bestuur heeft over het aandeelhoudersvoorstel geen aanbeveling gedaan en verklaart dat het van plan is het voorstel via toekomstige communicaties uit te voeren.

De bezorgdheid over de door plastic veroorzaakte milieuschade neemt toe. In een aantal rechtsgebieden zal daarbij waarschijnlijk regelgeving van kracht worden die de hoeveelheid plastic verpakkingen voor eenmalig gebruik beperkt. De gevraagde aanvullende informatie in het voorstel helpt aandeelhouders te beoordelen of de onderneming de risico's rondom het ontstaan van plastic afval naar behoren beheert. Daarom heeft PMA VOOR deze resolutie gestemd. Het voorstel heeft 88,1% VOOR stemmen ontvangen. Hiermee is het voorstel aangenomen en zal de onderneming het rapport moeten publiceren. Het voorstel stond voor het eerst op de agenda.

Arbeidsnormen

FedEx Corporation

Clean Yield Asset Management heeft een resolutie ingediend met het verzoek aan FedEx om een rapport te publiceren dat een congruentieanalyse bevat tussen de waarden van de onderneming en haar politieke en verkiezingsuitgaven.

FedEx rapporteert en bespreekt het beleid dat van toepassing is op de politieke bijdragen en het lidmaatschap van handelsverenigingen in haar beleid inzake politieke bijdragen. De onderneming publiceert een gespecificeerde lijst van bijdragen aan organisaties en handelsverenigingen die in 2021 jaarlijkse betalingen van 50.000 dollar of meer ontvingen.

Hoewel FedEx informatie verstrekt over haar beleid inzake politieke bijdragen en handelsverenigingen en toezichtmechanismen, maakt de onderneming niet bekend hoeveel geld specifiek wordt uitgegeven aan lidmaatschapsbijdragen of dat het geld door deze organisaties kan worden gebruikt voor politieke doeleinden. FedEx voert aan dat deelname aan het politieke proces en lidmaatschap van verschillende handelsverenigingen gepaard gaan met het besef dat de onderneming het misschien niet altijd eens is met alle standpunten van de ontvangers, organisaties of andere leden van de organisaties, maar dat deze groepen standpunten naar voren brengen die in overeenstemming zijn met de belangen van de onderneming.

FedEx heeft in de media negatieve aandacht gekregen omtrent haar politieke incongruentie. Aanvullende informatie over de aard en omvang van de politieke bijdragen van FedEx en uitleg over eventuele incongruenties zou aandeelhouders in staat stellen een vollediger beeld te krijgen in de politieke activiteiten van de onderneming. PMA heeft voor de resolutie gestemd. Van de aandeelhouders heeft 36% VOOR het voorstel gestemd, het voorstel is hiermee afgewezen. Het voorstel kreeg iets minder steun dan in 2021 (37,2%).

Governance

General Mills

John Chevedden heeft een aandeelhoudersvoorstel ingediend bij General Mills, waarin het verzoekt dat de onderneming beleid rondom onafhankelijk bestuur aanneemt. Het stelt dat de voorzitter van de Raad van Bestuur een onafhankelijk bestuurder dient te zijn. Bij General Mills vervult Jeffrey Harmening zowel de rol van CEO als Chair.

General Mills verklaart dat het 'cruciaal' is dat de onderneming de flexibiliteit en discretie behoudt om te bepalen welke leiderschapsstructuur op een bepaald moment het meest geschikt is voor de onderneming en haar aandeelhouders. Wanneer de voorzitter echter niet onafhankelijk is, moeten de onafhankelijke bestuurders een onafhankelijke hoofdbestuurder kiezen. De Raad van Bestuur is van mening dat de optimale voorwaarde voor de huidige leiderschapsstructuur wordt bewezen door de financiële prestaties van de onderneming en het 'robuuste' onafhankelijke toezicht op de raad. De onderneming stelt verder dat zijn leiderschapsstructuur verder wordt ondersteund door een "sterke onafhankelijke raad en corporate governance-structuren die effectief onafhankelijk toezicht en verantwoording bevorderen".

Social Advisory Services erkent dat veel grote ondernemingen de functies van voorzitter en CEO combineren; het is echter over het algemeen in het belang van de aandeelhouders om deze functies te scheiden. De primaire verantwoordelijkheid van de raad van bestuur is de aandeelhouders van de onderneming te vertegenwoordigen, toezicht te houden op het management en verantwoording af te leggen. Er kunnen belangenconflicten ontstaan wanneer één persoon zowel de functie van voorzitter als die van CEO bekleedt.

Bij de taakomschrijving van de voorzitter staat de plicht om de prestaties van de CEO te beoordelen. Deze rol van objectieve beoordeling van de prestaties van de CEO komt in het gedrang wanneer een voorzitter belast is met de beoordeling van haar/zijn eigen prestaties als CEO. Deze objectiviteit kan ook in het gedrang komen, of als zodanig worden ervaren, wanneer een gelieerde bestuursvoorzitter belast is met de evaluatie en beoordeling van de prestaties van het management. Bovendien vormt een verenigde positie van voorzitter en CEO een directe bedreiging voor de soepele werking van het gehele bestuursproces, aangezien het de uiteindelijke verantwoordelijkheid van de voorzitter is om de agenda vast te stellen en ervoor te zorgen dat bestuurders volledige toegang krijgen tot informatie om met kennis van zaken beslissingen te kunnen nemen. Om deze reden heeft PMA VOOR het voorstel gestemd. Het voorstel is afgewezen door de aandeelhouders, 41,5% van de aandeelhouders heeft VOOR het voorstel gestemd.

Mensenrechten

Nike

Domini Impact Equity Fund en mede-indieners Vancity Investment Management en Canadian Equity Fund hebben een aandeelhoudersvoorstel ingediend bij Nike. De indieners verzoeken Nike om de inkoop van katoen en andere grondstoffen uit China tijdelijk stop te zetten, tot de 'Uyghur Forced Labor Prevention Act' van de Amerikaanse overheid is opgeheven of teruggetrokken. Op 23 december 2021 ondertekende president Biden de 'Uyghur Forced Labor Prevention Act'. Deze wet verbiedt de invoer van goederen die geheel of gedeeltelijk in de Oeigoerse autonome regio Xinjiang in China zijn vervaardigd. Daarnaast heeft het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken het 'Xinjiang Supply Chain Business Advisory' gepubliceerd, waarin de potentiële risico's worden belicht die ondernemingen kunnen lopen door investeringen in Xinjiang. De aandeelhouders maken zich zorgen over de gedwongen Oeigoerse arbeid in de toeleveringsketen van de onderneming en over de juridische risico's van mogelijke niet-naleving.

Nike heeft een verklaring gepubliceerd over dwangarbeid, mensenhandel en moderne slavernij voor het boekjaar 2021. Hierin wordt informatie verstrekt over haar toeleveringsketen. Nike eist van haar leveranciers dat zij voldoen aan de minimumnormen in haar gedragscode en Code Leadership Standards (CLS). Nike heeft ook een verklaring gepubliceerd dat zij zich ernstig zorgen maakt over dwangarbeid in de regio Xinjiang. Zij nemen geen producten af uit de regio en leveranciers hebben bevestigd dat zij geen textiel of gesponnen garen uit de regio gebruiken. De onderneming voegt eraan toe dat zij haar controleprotocollen heeft aangescherpt en voortdurend due diligence-onderzoek verricht bij haar leveranciers in China. De onderneming verklaart verder dat, hoewel Nike geen katoen of andere grondstoffen uit de regio rechtstreeks afneemt, de traceerbaarheid op het niveau van de grondstoffen een punt van voortdurende aandacht is. Zij schrijft dat zij nauw samenwerkt met leveranciers, brancheorganisaties, merken en andere belanghebbenden om traceerbaarheidsbenaderingen te testen en materiaalbronnen in kaart te brengen.

Hoewel de onderneming goede stappen heeft gezet om de risico's voor de mensenrechten aan te pakken, zou aanvullende transparantie en goedkeuring van de door de onderneming gedane toezeggingen om dwangarbeid in haar toeleveringsketen te voorkomen, bevestigen en versterken. Bovendien is de onderneming naar verluidt betrokken bij controverses in verband met de mensenrechten. In het licht van deze vermeende controverses zou het aannemen van dit voorstel gunstig zijn voor betrokken aandeelhouders en de aandeelhouderswaarde verder waarborgen. Om deze reden heeft PMA voor het voorstel gestemd. Slechts 6,2% van de aandeelhouders heeft VOOR het voorstel gestemd, hiermee is het voorstel afgewezen. Dit voorstel is voor het eerst ingediend.

Tesla

De 'State of New York Office of the State Comptroller' (NYS Comptroller) heeft een aandeelhoudersvoorstel ingediend omtrent transparantie over intimidatie en discriminatie. Tesla wordt verzocht te rapporteren in een openbaar jaarverslag over haar inspanningen, inclusief gekwantificeerde resultaten, om intimidatie en discriminatie van werknemers te voorkomen.

Tesla hanteert een nultolerantiebeleid voor intimidatie, discriminatie en pesten. De Ethische code van de onderneming beschrijft het beleid inzake gelijke kansen voor alle werknemers en het onderschrijft de VN-verklaring voor de rechten van de mens. In het Impact Report 2021 geeft Tesla informatie over inclusieve verwervingsinitiatieven en programma's voor diversiteit, gelijkheid en inclusie.

Tesla heeft echter te maken met herhaaldelijke beschuldigingen van rassendiscriminatie en seksuele intimidatie op de werkvloer. Momenteel lopen er meerdere rechtszaken, waaronder een rechtszaak van het 'California Department of Fair Employment and Housing' wegens

vermeende rassendiscriminatie en intimidatie. Aandeelhouders zouden baat hebben bij aanvullende informatie om te begrijpen hoe de onderneming de daarmee samenhangende risico's beheert en beperkt. PMA heeft daardoor voor de resolutie gestemd. Ruim 46,5% van de aandeelhouders heeft VOOR het voorstel gestemd. Het voorstel is hiermee helaas afgewezen maar heeft wel een dusdanig volume VOOR stemmen ontvangen dat de onderneming hier actie op zal moeten ondernemen om te voorkomen dat stemmen op herbenoemingen beïnvloed worden door een gebrek aan reactie. Dit voorstel stond voor het eerst op de agenda.

Microsoft

AkademikerPension en een aantal mede-indieners hebben een resolutie ingediend met het verzoek dat Microsoft zijn belastingbetalingen rapporteert in overeenstemming met de GRI Tax Standard. De indieners voeren aan dat Microsoft "geen inkomsten of winsten in niet-Amerikaanse markten bekendmaakt, en buitenlandse belastingbetalingen niet worden uitgesplitst, waardoor het voor beleggers moeilijk wordt om de risico's van belastinghervormingen voor [het] bedrijf te evalueren".

Microsoft stelt dat de GRI Tax Standard niet op grote schaal wordt toegepast, ook niet door grote Amerikaanse technologiebedrijven, en dat het voorbarig zou zijn om deze vrijwillige standaard aan te nemen. Microsoft verstrekt al informatie over haar belastingbijdragen in haar Form 10-K voor Amerikaanse federale, staats- en internationale inkomstenbelastingen.

PMA heeft voor de resolutie gestemd, omdat de voorgestelde GRI Tax Standard extra transparantie biedt van de onderneming over belastingbeleid. Van de aandeelhouders stemde 22,8% VOOR het voorstel, het voorstel is hiermee afgewezen. Het voorstel stond voor het eerst op de agenda.

5.4. Corporate Governance ontwikkelingen

Herziening Corporate Governance Code

Op 20 december 2022 is de Corporate Governance Code uit 2016 geactualiseerd door de Monitoring Commissie Corporate Governance Code. Naast onderhoudsupdates zijn er enkele wijzigingen doorgevoerd:

- Het woord 'duurzaam' is toegevoegd aan de 'kern leidraad voor bestuurders en commissarissen'. Bestuurders en commissarissen dienen rekening te houden met de effecten van het handelen van de onderneming op mens en milieu. Het doel is daarmee 'duurzame langetermijnwaardcreatie' te borgen. Deze wijziging in zienswijze kan leiden tot andere eisen aan bestuurders en commissarissen op het gebied van ervaring en competenties.
- Aandeelhouders moeten ook het belang van een ondernemingsstrategie, gericht op duurzame langetermijnwaardcreatie onderkennen. Dit is wat wij als aandeelhouder onderkennen en ook verankerd hebben in het stembeleid.
- 'Leeftijd' is toegevoegd als relevante factor m.b.t. een diverse samenstelling van het bestuur en de Raad van Commissarissen (RvC). Gezien de gemiddelde leeftijd van 60,7 jaar in de RvC's van beursgenoteerde ondernemingen is dit een goede toevoeging om bredere diversiteit te bevorderen.
- Ondernemingen dienen concreet beleid op te stellen rondom diversiteit en inclusie, cultuur en cybersecurity. De Corporate Governance Code heeft hier concrete handvatten voor opgenomen.

De aanpassingen in de Code leiden niet tot wijzigingen in onze werkwijze of ons stembeleid. Wij steunen de wijzigingen in de Code maar hadden graag verdere stappen gezien. Onder andere in de vorm van meer concretere handvatten. Dat draagt namelijk bij dat ondernemingen transparanter zijn over de afwegingen die ze maken, waardoor een betere dialoog mogelijk is.

De zittingstermijn van de Monitoring Commissie eindigt per 1 januari 2023. De Commissie heeft in haar slotdocument aangegeven dat ze verwachten dat als gevolg van alle maatschappelijke ontwikkelingen op het gebied van corporate governance de, nu herziene, code binnen afzienbare tijd weer aan herziening toe zal zijn. Minister Adriaansens van Economische Zaken en Klimaat heeft aangegeven voorlopig nog geen nieuwe commissie te willen aanstellen. Er is een verkenning gestart om te zien hoe de Code 'toekomstbestendig' kan worden ingericht en ze wil hier eerst de uitkomst van afwachten. Het kabinet zal in het 1e kwartaal van 2023 een besluit nemen over het aanwijzen van de geactualiseerde code als officiële gedragscode voor beursgenoteerde ondernemingen en hun aandeelhouders. Waarop de wettelijke pas-toe-of-leg-uit-regel van toepassing is. Om te voorkomen dat het een 'afvink' oefening wordt zijn

om deze reden ook meer concrete handvatten omtrent transparantie belangrijk.

Speerpuntenbrief Eumedion 2023

Op 12 oktober 2022 werd de 18e jaarlijkse Speerpuntenbrief van Eumedion aan Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen uitgestuurd. De speerpunten die in de brief worden vermeld zijn onderwerp van gesprek tijdens dialogen van de, bij Eumedion aangesloten institutionele beleggers, met de ondernemingen in aanloop naar en op de aandeelhoudersvergaderingen in 2023. De speerpunten voor 2023 zijn:

- Biodiversiteit
- Transparantie op het gebied van mensenrechten

Afgelopen jaar was klimaat één van de speerpunten die met ondernemingen besproken werden, biodiversiteit is hier een vervolg op. Biodiversiteit kan namelijk niet los worden gezien van de klimaatcrisis. In de brief worden ondernemingen gevraagd om afhankelijkheden en impact van de onderneming op biodiversiteit en kwetsbare ecosystemen te identificeren, meten en beoordelen. Dit omvat ook de waardeketen. Wanneer de afhankelijkheid/impact materieel is dient de onderneming haar beleid te publiceren met informatie over hoe zij de negatieve impact wil mitigeren of hoe zij positieve impact wil creëren.

Het andere speerpunt in de brief is een herhaling van de oproep aan ondernemingen om te rapporteren over de effectiviteit van hun procedures en maatregelen om mensenrechten in de gehele waardeketen te waarborgen. Tijdens de dialogen in 2022 is gebleken dat veel ondernemingen wel beleid hebben met betrekking tot dit thema en hier transparant over zijn maar dat zij niet rapporteren over de effectiviteit van het beleid en de maatregelen die de ondernemingen nemen. Ook is er weinig inzicht in het afwegingskader wat ondernemingen hanteren om te bepalen of ondernemingen activiteiten moeten voorzetten in landen of gebieden waar mensenrechtenschendingen zijn vastgesteld. De ondernemingen worden gevraagd om hierover in hun jaarverslagen over het boekjaar 2022 te rapporteren.

Oproep tot verlenging van Europese minimum-oproepingstermijn voor AVA's

De European Securities and Markets Authority (ESMA) heeft op 11 oktober 2022 een zogenaamde 'Call for Evidence' gepubliceerd. In dit document worden vragen gesteld over de werking van specifieke onderdelen van de Shareholders Rights Directive (SRD). Belanghebbenden kunnen dan feedback geven. Achmea IM heeft via Eumedion input geleverd op de Call for Evidence. In de reactie zit een oproep om de in de SRD opgenomen minimum oproepingstermijn voor een aandeelhoudersvergadering (AVA) te verlengen van 21 naar 42 dagen. Dit geeft ondernemingen en aandeelhouders meer mogelijkheden om over bepaalde AVA-voorstellen in dialoog te gaan en geeft stemadviesbureau 's meer tijd om goede AVA-analyses en

stemadviezen op te stellen. In Nederland geldt deze termijn al. Wij zijn voorstander van het verlengen van de minimum oproepingstermijn om bovengenoemde redenen.

In de reactie is ook teruggegeven dat de herziening van de SRD heeft geleid tot meer dialogen tussen ondernemingen en aandeelhouders. Specifiek ten aanzien van bestuurdersbeloningen. Dit is zeer positief. Het internationale stemproces kan nog wel worden verbeterd. Er is nog veel rompslomp met betrekking tot het afgeven van steminstructies. Regelmatig is er additionele documentatie benodigd, waaronder specifieke volmachten. Hier zijn dan weer extra kosten aan verbonden die niet overal gelijk zijn. De tijdslijnen hierbij zijn ook extreem kort. Ook is er helaas de constatering dat steminstructies soms niet door de 'stemketen' heen komen. Deze punten zijn meegegeven ter overweging om te pleiten voor een aanscherping van de SRD.

De ESMA beoordeelt de feedback om te bekijken wat zij meeneemt bij het aanleveren van input voor de SRD2 review die juli 2023 bij de Europese Commissie moet worden aangeleverd.

6. Bijlagen

6.1. Uitgangspunten van het Global Compact van de Verenigde Naties

Het UN Global Compact verlangt van bedrijven dat zij binnen hun invloedssfeer een aantal kernwaarden op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anticorruptie omarmen, ondersteunen en uitoefenen. Bedrijven die het UN Global Compact initiatief onderschrijven, verbinden zich ertoe de onderstaande doelstellingen en waarden te steunen bij het uitvoeren van hun activiteiten:

Mensenrechten

1e principe: Bedrijven dienen binnen de eigen invloedssfeer de internationaal vastgelegde mensenrechten te ondersteunen en te respecteren; en

2e principe: er voor te zorgen dat zij niet medeplichtig zijn aan schendingen van de mensenrechten.

Arbeidsnormen

3e principe: Bedrijven dienen de vrijheid van vakvereniging en de effectieve erkenning van het recht op collectieve onderhandelingen te handhaven;

4e principe: alle vormen van verplichte en gedwongen arbeid te elimineren;

5e principe: zich in te spannen voor de effectieve afschaffing van kinderarbeid; en

6e principe: discriminatie met betrekking tot werk en beroep te bestrijden.

Milieu

7e principe: Bedrijven dienen het voorzichtigheidsbeginsel te hanteren met betrekking tot milieukwesties;

8e principe: initiatieven te ondernemen om grotere verantwoordelijkheid op milieugebied te bevorderen; en

9e principe: de ontwikkeling en verspreiding van milieuvriendelijke technologieën te stimuleren.

Anticorruptie

10e principe: Bedrijven dienen alle vormen van corruptie, inclusief afpersing en omkoping, tegen te gaan.

De principes van het UN Global Compact zijn gebaseerd op internationale verdragen, onder andere afgeleid van de Universele verklaring van de rechten van de mens, de verklaring van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) inzake de fundamentele arbeidsrechten, en van de verklaring van Rio met betrekking tot milieu en ontwikkeling.

6.2. Relevante bepalingen Nederlandse Corporate Governance Code (2022 versie)

Principe 4.1 De algemene vergadering

Principe: De algemene vergadering kan een zodanige invloed uitoefenen op het beleid van het bestuur en de raad van commissarissen van de vennootschap, dat zij een volwaardige rol speelt in het systeem van checks and balances binnen de vennootschap. Goede corporate governance veronderstelt een volwaardige deelname van aandeelhouders aan de besluitvorming in de algemene vergadering.

Relevante best practice bepalingen

4.1.1 Het toezicht van de raad van commissarissen op het bestuur omvat mede het toezicht op de verhouding met aandeelhouders.

4.1.5 Indien een aandeelhouder een onderwerp op de agenda heeft laten plaatsen, licht hij dit ter vergadering toe en beantwoordt hij zo nodig vragen hierover.

4.1.6 Een aandeelhouder oefent het agenderingsrecht slechts uit nadat hij daaromtrent in overleg is getreden met het bestuur. Wanneer één of meer aandeelhouders het voornemen hebben de agendering te verzoeken van een onderwerp dat kan leiden tot wijziging van de strategie van de vennootschap, bijvoorbeeld door het ontslag van één of meer bestuurders of commissarissen, wordt het bestuur in de gelegenheid gesteld een redelijke termijn in te roepen om hierop te reageren (de responstijd). De mogelijkheid van het inroepen van de responstijd geldt ook voor een voornemen

als hiervoor bedoeld dat strekt tot rechterlijke machtiging voor het bijeenroepen van een algemene vergadering op grond van artikel 2:110 BW. De desbetreffende aandeelhouder respecteert de door het bestuur ingeroepen responstijd, bedoeld in best practice bepaling 4.1.7.

Principe 4.3 Uitbrengen van stemmen

Principe: Deelname van zoveel mogelijk aandeelhouders aan de besluitvorming in de algemene vergadering is in het belang van de checks and balances van de vennootschap. De vennootschap stelt, voor zover het in haar mogelijkheid ligt, aandeelhouders in de gelegenheid op afstand te stemmen en met alle (andere) aandeelhouders te communiceren.

Relevante best practice bepalingen

4.3.1 Een aandeelhouder stemt naar eigen inzicht. Van een aandeelhouder die gebruik maakt van stemadviezen van derden wordt verwacht dat hij zich een eigen oordeel vormt over het stembeleid of de door deze adviseur verstrekte stemadviezen.

4.3.5 Institutionele beleggers (pensioenfondsen, verzekeraars, beleggingsinstellingen, vermogensbeheerders) plaatsen jaarlijks in ieder geval op hun website hun beleid ten aanzien van het uitoefenen van het stemrecht op aandelen die zij houden in beursvennootschappen.

4.3.6 Institutionele beleggers plaatsen jaarlijks op hun website en/of in hun bestuursverslag een verslag van de uitvoering van hun beleid voor het uitoefenen van het stemrecht in het desbetreffende boekjaar. Daarnaast brengen zij ten minste eenmaal per kwartaal op hun website verslag uit of en hoe zij als aandeelhouders hebben gestemd op algemene vergaderingen. Dit verslag wordt op de website van de institutionele belegger geplaatst.

6.3. Lijst van ondernemingen; normatieve engagement

	Onderneming	Dialogo geïnitieerd	Normschending
1	Accenture Plc	15-10-2022	Arbeidsnormen
2	Alibaba Group Holding Ltd.	15-7-2021	Corruptie
3	Alphabet Inc. Class C	15-7-2021	Arbeidsnormen
	Alphabet Inc. Class C	15-7-2021	Corruptie
	Alphabet Inc. Class C	15-7-2021	Mensenrechten
4	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Arbeidsnormen
	Amazon.com, Inc.	15-7-2022	Corruptie
5	Anheuser-Busch InBev	15-7-2022	Arbeidsnormen
6	Barclays PLC	15-10-2022	Mensenrechten
7	Barrick Gold Corporation	15-7-2022	Mensenrechten
	Barrick Gold Corporation	15-7-2022	Mensenrechten
	Barrick Gold Corporation	15-7-2022	Milieu
	Barrick Gold Corporation	15-7-2022	Milieu
8	Bayer AG	15-4-2022	Milieu
9	Carnival plc	15-10-2022	Milieu
10	Carrefour SA	15-4-2022	Arbeidsnormen
11	Coca-Cola Amatil Limited	15-10-2022	Arbeidsnormen
12	Delta Air Lines, Inc.	15-1-2022	Arbeidsnormen
13	Deutsche Bank AG	15-7-2021	Corruptie
14	Deutsche Bank AG /New York Branch/	15-7-2021	Corruptie
15	Eni SpA	15-3-2019	Arbeidsnormen
	Eni SpA	15-7-2022	Milieu
16	Exelon Corporation	15-10-2022	Corruptie
17	Exxon Mobil Corp.	15-10-2022	Mensenrechten
	Exxon Mobil Corp.	15-10-2022	Milieu
	Exxon Mobil Corp.	15-10-2022	Milieu
	Exxon Mobil Corp.	15-10-2022	Milieu
18	Glencore plc	15-10-2022	Corruptie
	Glencore plc	15-10-2022	Mensenrechten
	Glencore plc	15-10-2022	Mensenrechten
	Glencore plc	15-10-2022	Milieu
	Glencore plc	15-10-2022	Milieu
19	Imperial Oil Limited	15-10-2022	Milieu

	Onderneming	Dialog geïnitieerd	Normschending
20	ING Groep NV	15-1-2022	Corruptie
21	Kansai Electric Power Company, Incorporated	15-10-2021	Corruptie
22	Lyft, Inc.	15-1-2022	Arbeidsnormen
23	Meta Platforms, Inc.	28-3-2019	Mensenrechten
	Meta Platforms, Inc.	15-7-2021	Arbeidsnormen
	Meta Platforms, Inc.	15-7-2021	Arbeidsnormen
24	Nutrien Ltd.	15-1-2022	Mensenrechten
	Nutrien Ltd.	15-1-2022	Milieu
25	Paramount Global	15-10-2022	Arbeidsnormen
26	PG&E Corporation	15-10-2022	Mensenrechten
27	Porsche Automobil Holding SE	15-10-2022	Milieu
28	Renault SA	15-10-2022	Milieu
29	Repsol SA	15-10-2022	Mensenrechten
	Repsol SA	15-10-2022	Milieu
30	Rio Tinto plc	15-10-2020	Milieu
	Rio Tinto plc	15-1-2022	Mensenrechten
31	Securitas AB	15-10-2021	Mensenrechten
32	Shell plc	15-1-2017	Mensenrechten
	Shell plc	15-7-2022	Milieu
	Shell plc	15-7-2022	Milieu
33	Sony Group Corporation	15-10-2022	Arbeidsnormen
34	Stellantis NV	15-4-2022	Milieu
35	Sumitomo Corporation	15-1-2022	Arbeidsnormen
36	Suncor Energy Inc.	15-4-2022	Milieu
37	Target Corporation	15-4-2022	Arbeidsnormen
38	Telefonaktiebolaget LM Ericsson	17-10-2021	Corruptie
39	The AES Corporation	15-4-2022	Mensenrechten
40	The Coca-Cola Company	15-10-2022	Arbeidsnormen
	The Coca-Cola Company	15-10-2022	Arbeidsnormen
41	Tokyo Electric Power Co.	15-4-2022	Milieu
42	Tyson Foods, Inc.	15-10-2022	Arbeidsnormen
43	Uber Technologies, Inc.	15-7-2021	Arbeidsnormen
	Uber Technologies, Inc.	15-7-2021	Arbeidsnormen
	Uber Technologies, Inc.	15-7-2021	Mensenrechten
44	UBS Group AG	15-10-2021	Mensenrechten
45	Verizon Communications, Inc.	15-10-2022	Arbeidsnormen
46	Vestas Wind Systems A/S	15-7-2021	Mensenrechten
47	Volkswagen AG	15-10-2022	Milieu
48	Wal-Mart Stores, Inc.	15-4-2022	Arbeidsnormen

	Onderneming	Dialogo geïnitieerd	Normschending
49	Woodside Energy Group Ltd.	15-10-2022	Milieu

6.4. Lijst van ondernemingen; Thematische engagement

	Onderneming	Sector	Land van herkomst	Engagement omschrijving
1	AbbVie, Inc.	Gezondheidszorg	Verenigde Staten	Goede en Beschikbare Medicijnen
2	Aurobindo	Gezondheidszorg	India	Goede en Beschikbare Medicijnen
3	Bayer AG	Gezondheidszorg	Duitsland	Goede en Beschikbare Medicijnen
4	Biogen Inc.	Gezondheidszorg	Verenigde Staten	Goede en Beschikbare Medicijnen
5	Carrefour SA	Niet-duurzame consumptiegoederen	Frankrijk	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
6	Gilead Sciences, Inc.	Gezondheidszorg	Verenigde Staten	Goede en Beschikbare Medicijnen
7	Henkel AG & Co. KGaA	Niet-duurzame consumptiegoederen	Duitsland	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
8	Jeronimo Martins, SGPS S.A.	Niet-duurzame consumptiegoederen	Portugal	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
9	Johnson & Johnson	Gezondheidszorg	Verenigde Staten	Goede en Beschikbare Medicijnen
10	Kimberly-Clark Corp	Niet-duurzame consumptiegoederen	Verenigde Staten	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
11	L'Oreal SA	Niet-duurzame consumptiegoederen	Frankrijk	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
12	Novartis AG	Gezondheidszorg	Zwitserland	Goede en Beschikbare Medicijnen
13	Procter & Gamble Company	Niet-duurzame consumptiegoederen	Verenigde Staten	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
14	Repsol SA	Energie	Spanje	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen
15	Roche Holding AG	Gezondheidszorg	Zwitserland	Goede en Beschikbare Medicijnen
16	Royal Ahold Delhaize N.V.	Niet-duurzame consumptiegoederen	Nederland	Afbouw plastic in verpakking van consumentengoederen

Colofon

Deze halfjaarrapportage Maatschappelijk Verantwoord Beleggen is een uitgave van Achmea Investment Management.

Disclaimer

Achmea Investment Management B.V. ('Achmea IM') heeft de informatie in dit document met zorg samengesteld. De informatie is alleen bestemd voor gekwalificeerde beleggers en/of professionele beleggers zoals bedoeld in de Wet op het financieel toezicht (Wft). Dit document is of bevat (i) geen aanbod of uitnodiging om financiële instrumenten te kopen, te verkopen of te verhandelen, (ii) geen beleggingsaanbeveling of beleggingsadvies, (iii) geen juridisch, fiscaal of ander advies. Achmea IM raadt u af een (beleggings)beslissing uitsluitend te baseren op de informatie in dit document. Raadpleeg in voorkomende gevallen een juridisch, fiscaal of andere adviseur. Achmea IM is niet aansprakelijk voor schade die het gevolg is van zo'n (beleggings)beslissing. De informatie in dit document is (mede) gebaseerd op informatie die Achmea IM van betrouwbaar geachte informatiebronnen heeft verkregen. Achmea IM garandeert niet de betrouwbaarheid van die bronnen en de juistheid en volledigheid van de van die bronnen verkregen informatie. De informatie in dit document is puur informatief en u kunt daaraan geen rechten ontleen. Alle informatie is een momentopname, tenzij uitdrukkelijk anders is aangegeven. Het verstrekken van dit document na de oorspronkelijke publicatiedatum is geen garantie dat de hierin opgenomen informatie op die latere datum nog juist en volledig is. Achmea IM heeft het recht om deze informatie zonder aankondiging te wijzigen. Het noemen van rendementen op beleggingen in dit document dient uitsluitend als uitleg en toelichting. Achmea IM spreekt daarmee geen verwachting uit over het rendement of koersverloop van die beleggingen. De waarde van uw belegging kan fluctueren en in het verleden behaalde resultaten bieden geen garantie voor de toekomst. U mag de informatie in dit document alleen voor eigen persoonlijk gebruik kopiëren.

U mag de informatie niet overnemen, vermenigvuldigen, distribueren of openbaren zonder schriftelijke toestemming van Achmea IM. Alle informatie (teksten, foto's, illustraties, grafisch materiaal, handelsnamen, logo's, woord en beeldmerken) blijft eigendom van of in licentie bij Achmea IM en wordt beschermd door auteursrecht, merkenrecht en/of intellectueel eigendomsrecht. Er worden geen rechten of licenties overgedragen bij gebruik van of toegang tot deze informatie. Achmea Investment Management B.V., statutair gevestigd te Zeist (KvK 18059537), beschikt over een vergunning als beheerder van beleggingsinstellingen zoals bedoeld in de Wet op het financieel toezicht. Achmea Investment Management B.V. is ingeschreven in het register van de Stichting Autoriteit Financiële Markten onder nummer 15001209.

Disclaimer uitsluiting

Uitsluitingslijsten worden jaarlijks opgesteld. Hierbij wordt onder andere gebruik gemaakt van ESG-informatie van onafhankelijke dataleveranciers zoals ISS ESG en MSCI ESG-Research. Om tot een uitsluitingslijst te komen worden de door ons gebruikte marktbrede benchmarks gescreend op naleving dan wel overtreding van de ESG-normen zoals opgenomen in het MVB-beleid. Voldoet een land of ondernemingen op basis van de beschikbare ESG-informatie niet aan onze ESG-normen, dan komt deze in aanmerking voor uitsluiting van het beleggingsuniversum van de Achmea IM beleggingsfondsen. Zowel interne als externe portefeuille beheerders worden gevraagd te controleren of er posities in deze landen of ondernemingen in hun beleggingsportefeuilles voorkomen. Indien dit het geval is, worden zij gevraagd deze binnen een redelijke termijn te verkopen. Mutaties in de beleggingsportefeuilles, door bijvoorbeeld corporate actions, beleggingen buiten de reguliere benchmark of wijzigingen in de benchmark, worden tussentijds niet aan de uitsluitingslijsten getoetst. Ook wordt de beschikbare ESG-informatie niet getoetst op volledigheid. Hierdoor is het mogelijk dat er wordt belegd in landen en ondernemingen die op de uitsluitingslijst staan of die conform de in het MVB-beleid opgenomen ESG-normen, uitgesloten hadden moeten worden. Op het eerst volgende moment van het opstellen van de uitsluitingslijst wordt het proces, zoals hierboven geschetst weer gevolgd. Achmea IM kan geen garanties geven over de volledigheid en juistheid bij de vaststelling en implementatie van de uitsluitingslijsten. Wij aanvaarden daarvoor geen aansprakelijkheid.

Achmea IM kan geen garanties geven over de volledigheid en juistheid bij de vaststelling en implementatie van de uitsluitingslijsten. Wij aanvaarden daarvoor geen aansprakelijkheid.